

4

**TBMM ve
Ankara
Hükûmetleri**

**TBMM and
Ankara
Governments**

Ali Satan

TBMM ve Ankara Hükümetleri

*Ali Satan**

Özet

Makalede, İstanbul'un resmi işgalinden sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'nin çalışamaz hale gelmesi üzerine Ankara'da TBMM'nin açılış süreci anlatılmaktadır. Öncelikle son Meclis-i Mebusan seçimlerinin zorlukları, geleceklerini Osmanlı Devleti'nden ayrı gören grupların seçime katılmamaları, meclisin İtilaf Devletleri denetiminde faaliyetine başlaması anlatılmıştır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın öğütlediği Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine İstanbul'a giden mebusların kurduğu Felah-ı Vatan Grubu ve Misak-ı Milli'nin ortaya çıkmasında Ankara'daki milli hareketin etkisi anlatılmıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye destek veren Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi ve Fetvası hakkında bilgi verilmektedir. TBMM'nin Açılış törenine dair ayrıntılar, Meclis'in yayımladığı ilk beyanname, Meclis'te siyasi gruplar, Ankara'nın Mebusları ve Mebus Aylıkları konusu ele alınmaktadır. Makalede TBMM'de yapılmış ilk anket de incelenerek Ankara mebuslarının milli mücadele sırasında Türkiye'nin geleceğine dair düşünceleri aktarılmaktadır. Öte yandan Makalede incelenen konulardan biri de Meclisin Niteliği ve Meclis Hükümeti Sistemi üzerine Hukukçuların görüşleridir. Makaledeki diğer başlıklar ise TBMM'nin çıkardığı siyasi aflar, Millî Mücadele'nin ruhunu teşkil eden İstiklal Marşı'nın Doğuşu ve Ankara'da Yabancı Gazeteci ve Temsilciler'dir. Makalenin sonuna Millî Mücadele sürecinde kurulan Hükümette görev alanların listesi ve Hükümet programları da eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ankara, Millî Mücadele, TBMM, Atatürk

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ali.satan[at]marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9637-547X

TBMM and Ankara Governments

Abstract

The article describes the process of the opening of the Grand National Assembly of Türkiye in Ankara after the Ottoman Parliament became inoperable following the official occupation of Istanbul. The difficulties of the elections for the last Assembly of Deputies, the non-participation in the elections by the groups that saw their future separate from the Ottoman Empire, and the fact that the assembly started its activities under the supervision of the Entente States were explained. In addition, the Felah-ı Vatan Group, which was established by the MPs who went to Istanbul instead of the Müdafaa-i Hukuk Group advised by Mustafa Kemal Pasha, and the effect of the national movement in Ankara on the emergence of the Misak-ı Milli were explained. In this process, information is given about Mehmet Rifat Efendi, the Mufti of Ankara, who supported Mustafa Kemal Pasha and the Delegation, and his fatwa. The details of the Opening Ceremony of the Grand National Assembly of Türkiye, the first declaration issued by the Assembly, political groups in the Assembly, the MPs of Ankara and MPs' salaries are discussed. The article also analyzes the first survey conducted in the Grand National Assembly of Türkiye and presents the thoughts of Ankara's MPs on the future of Türkiye during the national struggle. On the other hand, one of the issues examined in the article is the views of jurists on the nature of the Parliament and the Parliamentary Government System. Other titles in the article are the political amnesties issued by the Turkish Grand National Assembly, the Birth of the National Anthem, which constituted the spirit of the National Struggle, and Foreign Journalists and Representatives in Ankara. At the end of the article, the list of those who took part in the government established during the National Struggle and the government programs are also included.

Keywords

Ankara, National Struggle, Grand National Assembly of Türkiye, Atatürk

1. Osmanlı Mebûsan Meclisinden TBMM'ye Doğru

Meclis-i Mebûsan seçimleri, 15 Ekim 1919 tarihinden itibaren başlamıştır. O dönemde seçimler, şartlar gereği bir günde tamamlanamıyor, her vilayetten neticeler farklı zamanlarda geliyordu. Bu nedenle 1919 seçimleri üç ay kadar sürmüştür. Genellikle Müdafaa-i Hukukçu adayların kazandığı seçimlere Millî Türk Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası, Ahrar Fırkası, Teceddüt Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası ile Osmanlı Çiftçiler Fırkası katılmış ve 115 mebus Meclis'e girmiştir. İşgal altındaki bölgelerimizde de Batum, Musul ve Halep hariç seçimler yapılmıştır.¹ Ayrıca bu seçimlere kendi geleceklerini Osmanlı Devleti'nde görmedikleri için Rum ve Ermeni Osmanlı vatandaşları katılmazken, Osmanlı Yahudileri katılmışlardır.²

Seçimler sonuçlandıktan sonra, İtilaf devletlerinin kontrolünde, 12 Ocak 1920 günü (Son) Osmanlı Mebûsan Meclisi, İstanbul Fındıklı Sarayı'nda açılmıştır.³ Erzurum mebusu seçilen Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki Meclis açılışına katılmamıştır.⁴ Muhtemelen bu yüzden önceden kararlaştırılmış olmasına rağmen İstanbul'da Meclis Başkanı seçilememiştir. Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine 80 civarında mebusun bir araya gelmesiyle Felah-ı Vatan grubu kurulmuştur. Bu meclisin tarihimize en büyük katkısı, 28 Ocak 1920'de Meclis'te bulunan 121 mebusun oybirliği ile kabul ettiği ve 17 Şubat 1920'de dünyaya duyurulan Misak-ı Millî kararları olmuştur. Millî And, Millî Yemin anlamına gelen ve gerçekleştirilmesi için bütün Meclisçe yemin edilmiş Misak-ı Millî kararları şöyledir:

“Osmanlı Meclis-i Mebûsan azaları istiklâl-i devlet ve istikbal-i milletin, haklı ve devamlı bir sulha ulaşması için ihtiyar edebileceği fedakârlığın azamisi olan esasların haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamının mümkün olmadığını kabul ve tasdik eylemişlerdir.

Birinci Madde-Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyeti ile meskûn olup 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin akdedildiğinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri oylarına göre tespit edilecektir. Mütareke hattının dâhil ve haricinde dinen, ırken, emelen birlik halinde olan ve birbirine azami hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu hukuk-ı ırkiyye ve içtimai muhitlerine tam olarak bağlı Osmanlı-İslam ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın tamamı hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir küldür/bütündür.

¹ M. Budak, *İdealden Gerçeğe Misakımillî'den Lozan'a*, s. 128-130.

² İhsan Güneş, “Son Meclis-i Mebûsan Seçiminde Gayrimüslim Seçmenlerin Tutumu”, *100. Yılında Millî Mücadele ve Atatürk*, Ed. Bekir Koçlar-Kemal Yakut-Ömer Obuz, Cedit Neşriyat, Ankara 2019, s.425-436.

³ 1910 yılında Çırağan Sarayı yanınca Meclis faaliyetleri Fındıklı sahilinde bulunan Cemile Sultan Sarayı satın alınarak burada devam etmiştir. Bugün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak kullanılan bina 1 Nisan 1948'de yandı. Tamir edilen binada tekrar Akademi eğitime başladı. Uzun yıllar Son Osmanlı Mebûsan Meclisinin toplandığına ve Misak-ı Millî kararlarının alındığına dair hiçbir işaret yoktu. Misak-ı Millî'nin 100. Yılı münasebetiyle 28 Ocak 2020'de bina girişine bir hatıra plaketi çakıldı.

⁴ Mustafa Kemal Paşa, 15 Şubat 1336'da iltihab-ı kilye ve huveyza-ı eyser teşhisi ile rapor alarak İstanbul Meclisine gelmemiştir. Bk. Rıdvan Akin, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul 2001, s.43.

İkinci Madde: Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda halk oylaması ile anavatana iltihak etmiş olan Kars, Ardahan ve Batum için icap ederse tekrar serbest halkoyuna müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü madde: Türkiye ile yapılacak sulhe bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti de halkının tam bir hürriyetle verecekleri oylarına uygun olmalıdır.

Dördüncü Madde: Hilafetin merkezi ve saltanatın başşehri İstanbul şehri ile Marmara denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle diğer alakalı devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

Beşinci madde: İtilaf devletleriyle hasımları ve bazı ortakları arasında yapılan anlaşmalardaki esaslar çerçevesinde azınlıkların hukuku civar ülkelerdeki ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan kabul ve temin edilecektir.

Altıncı Madde: Millî ve iktisadi gelişmeye imkân çerçevesinde girmek ve daha asri bir idare ile işleri yürütebilmek için her devlet gibi bizim de tam istiklâle mazhar olmamız hayat ve bekamız için esastır. Bu sebeple siyasi, adli ve mali gelişmemizi önleyecek sınırlamalara karşıyız. Hissemize düşecek borçlarımızın ödenmesi ise bu esasa aykırı olmaz.”⁵

Misak-ı Millî Osmanlı Devleti'nin barış için çekilebileceği en son sınırları gösterir. Tanımlanan Mondros hattının asli vatan olarak kabul edildiğini ve bunun gerçekleşebilmesi için bütün milletin çalışacağını ilan eden bir bağımsızlık bildirisidir. Siyaset ve diplomasi yoluyla sonuç almaya çalışan İstanbul siyasetinin artık sona erdiği ve millî iradenin kararlı duruşu korkusuzca ortaya konmuştur. Misak-ı Millî'nin ilanıyla Türkiye'de yükselen millî hareketin ve İslam dünyasında yükselen Panislamcı hareketin ümidini kırmak maksadı ve Maraş olayları dolayısıyla Türkleri cezalandırmak isteği ile İngiltere öncülüğünde İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiştir. İstanbul resmen işgal edilirken Meclis de düşman askerleri tarafından sarılmış ve bazı mebuslar tutuklanmıştır. Meclis, 18 Mart günü son toplantısını yapmış ve “mebusluk vazifesinin yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar” çalışmalarına ara verilmesini isteyen 17 imzalı teklif oybirliği ile kabul edilmiştir. Sultan Vahdeddin de 11 Nisan 1920'de Mebûsan Meclisini tatil ettiğine dair İrade-i Seniyye yayımlamıştır. İstanbul'da Meclis-i Ayan ise çalışmalarına ara vermemiş, 5 toplantı daha yaptıktan sonra “görüşülecek iş olmadığı, iş olduğunda toplanma vaadiyle” 5 Nisan 1920'de toplantılarına ara vermiş ve tarihe karışmıştır.

⁵ Misak-ı Millî hakkında ayrıntılı bilgi ve tahliller için Bk. M. Budak, *İdealden Gerçeğe Misakımillî'den Lozan'a*, s. 141-182.

2. Ankara'ya Giden Yol ve I. TBMM

İstanbul'un işgaline karşı hemen tepkisini gösteren Erzurum Mebusu ve Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de Ordu, Kolordu ve Valiliklerle temasa geçerek Ankara'da Meclis-i Müessisan, yani Kurucu Meclis açılması için davette bulunmuştur:

"Hilafet ve Saltanatın merkezi olan İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgali, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını işlemez bir hale getirmiştir. Meclis-i Mebûsan bu şartlar içinde çalışamayacağını kararlaştırmış, bu kararını resmen bildirmiş ve dağılmıştır. Saltanat ve Hilafetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis umuru, milleti tedvin ve murakabe etmek üzere toplanacaktır. Bu davet millet adına yapılmaktadır. İstanbul Mebûsan Meclisinden Ankara'ya gelebilecek mebuslar iştirak edeceklerdir. Bununla beraber 1876 tarihli İntihab-ı Mebûsan Kanunu gereğince yeni bir seçim yapılacaktır. Livalar seçim çevresi (Daire-i İntihabiye) sayılacak ve her livadan beş mebus seçilecektir. İki dereceli, gizli ve mutlak çoğunlukla yapılacak seçim, 15 gün içinde meclisin Ankara'da toplanmasını mümkün kılacak süratle yapılacaktır. Seçimlerde adaylık serbesttir. Her fıkra, zümre ve cemiyet aday gösterebilecekleri gibi, bağımsız olarak istenilen yerden adaylık konulabilecektir. Seçim çalışmalarının güvenlik içerisinde sürdürülmesinden mahallin en büyük mülkiye memuru sorumlu olacaktır."⁶

Öte yandan 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir ve Sivas Valisi Reşit Paşa "meclis-i müessisan" ifadesine karşı çıkmışlardır. Karabekir Paşa, ayrıca, Meclis-i Millî'nin toplanmasını ve mevcut seçim sistemine uygun olarak yeni bir seçim yapılması gerektiğini bildirmiş, 19 Mart'ta Mustafa Kemal Paşa Meclis için yeni bir seçim yapılacağını duyurmuştur.⁷ Mustafa Kemal Paşa bu seçime kimlerin katılabileceğini şöyle açıklamıştır: "cesaret-i medeniye, kabiliyet-i fikrîye, salabet-i diniye ve milliye gibi evsafı haiz olmakla beraber 25 yaşından küçük olmamak ve kötü şöhrete sahip bulunmamak."

Bu seçimlere gayrimüslimler iştirak ettirilmemişlerdir. Her livadan (vilayet ile kaza arasında bir idari birim) beş üye seçilecektir. 19 Mart 1920 seçimleri Osmanlı İntihab-ı Mebûsan Kanunu'na göre yapılmıştır. 66 seçim çevresinin çoğu işgal altındadır ve işgal kuvvetleri açıkta seçim yapılmasına müsaade etmemektedir. Bu nedenle olağanüstü şartların ve seçimlerin aciliyeti dolayısıyla seçimler ikinci seçmenler tarafından yapılmıştır. İkinci seçmenler; liva idare heyeti ve belediye meclisi üyeleri ile vilayet merkez kazası ve merkeze bağlı kazaların seçmenleri olarak Heyet-i Temsiliye

⁶ Yavuz Aslan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Ankara 2001, s.16-17.

⁷ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul 1994, s.82; Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihli telgrafında "Kurucu Meclis" ifadesi kullanması dolayısıyla çeşitli çevrelerden uyarılmış ve yeni bir telgraf ile meclisin kurucu ibaresinin yerine "salahiyet-i fevkalade" ifadesini kullanarak kafalarda oluşması muhtemel şüpheleri gidermiştir.

tarafından belirlenmiştir.⁸ Yine Müdafaa-i Hukuk merkezleri de mebus seçimine katılacaktır.⁹ İstanbul'un işgaliyle beraber Osmanlı Mebûsan Meclis Reisi Anayasa Profesörü Celaleddin Arif Bey başta olmak üzere çok sayıda mebus, asker, yazar ve aydın İstanbul'dan çıkıp çeşitli yollarla Ankara'ya gelmeye başlamıştır.

2.1. Meclis Binası Aranıyor

1920 yılında 20 bin nüfusu ile ağaçtan, yeşillikten yoksun ve çıplak bir bozkırı andıran Ankara'da Taşhan, İttihat ve Terakki Kulübü, Hacı Bayram Camii, Cebeci Abidin Paşa Köşkü ve Keçiören Ziraat Mektebi gibi birkaç resmî taş bina mevcuttur.¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk çalışma binası, yapımına 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü'nün Ankara Şubesi olarak başlanılan Ulus Meydanı'ndaki binadır. Binanın plan ve projesi Evkaf Mimarı Salih Bey tarafından çizilmiş, inşasına nezaret etmekle askerî mimar Hasip Bey görevlendirilmiştir. Hasip Bey'in Kurtuluş Savaşı'nda şehit olmasından sonra binanın inşaatına İttihat ve Terakki Cemiyeti Fırkasının Ankara Temsilcisi Memduh Şevket (Esental) Bey nezaret etmiştir. Ancak inşaatın bitirilmesi, malzeme sıkıntısı ve savaş nedeniyle gecikmiştir. Henüz çatısını kapatılmamış olan bina I. Dünya Savaşı sonrası Ankara'yı işgal eden Fransızların küçük bir müfrezesi tarafından kışla olarak kullanılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesiyle boşaltılmıştır. Yarım kalan yapı, daha sonra Bursa Mebusu olan Necati (Kurtuluş) Bey'in nezaretinde Ankara halkının katkılarıyla bitirilmiştir.¹¹

İttihat ve Terakki'nin kapanması üzerine İttihat ve Terakki Kulüp binasını ibadethane olarak kullanmak üzere Rumlar, Ermeniler ve Katolikler tarafından ayrı ayrı müracaatlar olmuştur. Daha sonra askerî yetkililerin bu binayı kolordu olarak kullanmak istendiğini, Ankara Valisi Hüseyin Azmi Bey 29 Aralık 1918'de Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda ifade etmiştir. Hüseyin Azmi Bey binanın inşaatından dolayı, "3000 lira kadar ödenmemiş borcu olduğu, harap hali ile mukayese edildiğinde pek muhteşem olan bu binanın ibadethane veya kolordu olarak kullanılmasının uygun olmadığı" nı belirtilmiş ve binanın borcuyla birlikte Ankara Belediyesine bırakılması istenmiştir.¹² Dâhiliye Nezaretinin, 12 Ocak 1919 da Ankara Valiliğine verdiği cevapta "Halkın yardımlarıyla belediye arsası üzerine yapılan ve borcu bulunan İttihat ve Terakki Kulübü binasının,

⁸ R. Akın, TBMM Devleti (1920-1923), s. 74.

⁹ İhsan Güneş, *I. TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-923)*, Eskişehir 1985, s. 47.

¹⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Bir Liselinin Millî Mücadele Anıları*, İstanbul, 1971, s. 31- 32.

¹¹ *TBMM Albümü 1920-2010*, I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2.Baskı, 2010, s.3 İlk Meclis Binası, Meclisin 2. binasına taşınmasından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Merkezi ve Hukuk Mektebi olarak kullanıldı. 1957 yılında Millî Eğitim Bakanlığına devredildi ve 23 Nisan 1961 tarihinde "Büyük Millet Meclisi Müzesi" adıyla halkın ziyaretine açıldı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, tarafından yapılan yenileme ve düzenleme çalışmalarından sonra ise adı değişerek "Kurtuluş Savaşı Müzesi" olarak 23 Nisan 1981'de açıldı. Müze, 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılan 05.05.2009 tarihli protokolle TBMM Başkanlığına devredildi. Bk. Aynı Yer.

¹² BOA, DH. UMVM, 97 / 10 - 1 (29 Aralık 1912), *Ankara'da Bir Meclis Doğuyor*, Ed. Metin Elbeyoğlu, TBMM Basımevi, Nisan 2020, s. 13-15.

borçları ile birlikte Ankara Belediyesine devredilmesinin uygun olduğu” bildirilmiştir.¹³ Ancak daha sonra Maliye Nezaretinden gelen yeni bir telgrafla, kapatılan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin taşınır ve taşınmaz tüm mal varlığının Hazine’ye devredilmesi istenmiştir.¹⁴

Hazine’ye devredilen binanın, yine aynı gerekçeyle, henüz ödenmemiş 3000 lira kadar borcunu üstlenmek şartıyla Belediyeye terki, Ankara Valiliği’nce bu sefer Maliye Nezaretinden istenmiştir. Maliye Nezareti Müsteşarı Mihran Efendi tarafından, 28 Nisan 1919 da Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda ise şöyle denilmiştir: “Mahallinden alınan izahata göre 30-40 bin lira değerinde olan bu binanın böyle pek az bir bedelle belediyeye devri Hazine’nin menfaatlerine uygun düşmemektedir. Esasen arsa da belediyenin malı olmayıp metruk bir mezarlık yeridir. Bundan başka belediyeye terk bedeli bu binanın kıymetine nazaran hiç mesabesindedir. Arsanın belediyenin malı olduğu sabit olursa usulen belirlenecek bedel ile borçların Hazine’ce ödenmesi de mümkündür.”¹⁵ Maliye, Dâhiliye Nezaretleri ve Ankara Valiliği arasındaki yazışmalar bir süre daha devam etmiş ve “1 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela (İstanbul Hükümeti) kararı gereği İttihat ve Terakki Cemiyetinin tüm mal varlığının Hükûmete devredildiği ve gereğinin yapılması” istenmiştir.¹⁶ Böylece meclis binası olarak kullanılacak binanın belediyeye devri mümkün olmamıştır.

I. Meclis

¹³ BOA, DH. UMVM, 97 / 10 - 2 (12 Ocak 1919), *Ankara’da Bir Meclis Doğuyor*, Ed. Metin Elbeyoğlu, Ankara 2020, s.16.

¹⁴ BOA, DH.ŞFR, 615 / 66 (15 Şubat 1919), *Ankara’da Bir Meclis Doğuyor*, Ed. Metin Elbeyoğlu, Ankara 2020, s.18.

¹⁵ BOA, DH. UMVM, 97 / 10 - 3 (28 Nisan 1919), *Ankara’da Bir Meclis Doğuyor*, Ed. Metin Elbeyoğlu, Ankara 2020, s.20.

¹⁶ BOA, MV, 214 / 51 (1 Şubat 1919), *Ankara’da Bir Meclis Doğuyor*, Ed. Metin Elbeyoğlu, Ankara 2020, s.36-38.

I. Meclis'in toplanacağı yer olarak işte bu bina seçilmiştir. Binanın yarım kalan tamiratında kullanılacak ve çatısına dönecek kiremitler Ulucanlar'da yapımı devam eden bir ilkokulun inşaatından sağlanmış, toplantı salonuna konacak sıralar yine bir ilkokuldan getirilmiş ve aydınlatma için gerekli avize yerine bir kahvehanenin büyük bir asma lambası kullanılmıştır. Daha sonra lokomotifle aydınlatılan millet bahçesinden elektrik hattı çekilmiştir fakat elektrik gece 12'de kesilmektedir.¹⁷ Tek katlı binanın uzunca bir koridoru ile 2 salonu, 5'i büyük 3'ü küçük olmak üzere 8 odası bulunmaktadır. Meclisin çalışan kadrosu ise 30 kişidir. Meclis mobilyaları Ankara Valiliği bürolarından toplanmıştır. Meclis kürsüsü Ankaralı marangozlar tarafından ücret alınmadan yapılmıştır. Bursa'nın işgalinden sonra bu kürsüye siyah bir örtü serilmiş ve zafere kadar kaldırılmamıştır. Kürsünün arka duvarına, "Müşaverehüm fi'l-emr" ayeti¹⁸ ve onun da altına bir halı asılmıştır. Bu halı daha sonra Pierre Loti'ye hediye edilmiştir. Ayrıca Meclis duvarına da "Müslümanlar işleri istişareye ehil olanların istişareleri iledir" manasına gelen ayet yazılmıştır.¹⁹

Bu günlerde Ankara'da sadece maddi hazırlıklar değil aynı zamanda iç cepheyi sağlam tutacak manevi hazırlıklar da yapılmıştır. Bunun en önemlilerinden biri, Damat Ferit Hükûmeti zamanında İngilizlerin baskılarına boyun eğilerek hazırlanıp yayımlanmış olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını idama mahkûm eden Şeyhülislam fetvası karşısında Ankara Müftüsü Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi'nin öncülüğünde ve hemen hemen bütün Anadolu din adamları ve müftüleri tarafından imza edilen bir karşı fetva hazırlanmasıdır. Bu karşı fetva Ankara'da Meclis'in açılışından bir gün önce, 22 Nisan 1920 günü yayımlanmış ve ilk kez Hacı Bayram Camii'nde okunmuştur.²⁰

¹⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, II/1, Ankara 1982, s. 125, Necdet Aysal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri "Ziraat Mektebi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 39(Mayıs 2007), s.379.

¹⁸ Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran suresi, 159. Ayet. "...yapacağın işlerde onlarla istişare et" anlamına gelmektedir.

¹⁹ Kur'an-ı Kerim, Şûra suresi, 38. Ayet. "Onların işleri de kendi aralarında bir istişare iledir". Ali Güler, "TBMM'nin Açılışı ve Anlamı", *Yeni Türkiye*, Sayı 46(Temmuz-Ağustos 2002), s. 298-299, E. Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s. 386 vd.

²⁰ A. Süslü, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu Program'ya Gelişi ve Ankara'nın Millî Mücadele'deki Yeri", s.523.

اِرَادَةُ مِلِّيَّةٌ

سابقہ اخباروں میں سے ایک اور نمبر

تاریخ: ۳ شوال ۱۳۳۸ھ - ۲۲ مئی ۱۹۱۹ء

شماره: ۳۸

کرمیہ چک اولیٰ مدرسہ
کونستانتیئم - درج اولیٰ مدرسہ
انوار ایشیہ

شماره ۳ شوال ۱۳۳۸ھ

مطلب وآمالیہ تک مباحثہ

تاریخ: ۳ شوال ۱۳۳۸ھ - ۲۲ مئی ۱۹۱۹ء

شماره: ۳۸

فتاویٰ شریفہ صورتلری

۱ - پوسورنک جماعہ وولتہ وینس ایفا ایند
جمهور مسابیت قارشیدن طرقتدن لاتزام مسابیتند
ایقاع کل ایدرک استعمال سلاح ایند مسابیت شریعاً کبیر
کابری مرانک و سالی اتسعاد اولورسی . الجواب :
ایلم آء ائی اولورلر . (قلمی قلمالی واکت اشده من القتل
الایالتتہ یدرح الیا اهل الشار . کذالتت قلع التدری .
• - پوسورنک دول غلامسک اکراه و اغتالی ایله
واقه و سبایتتیر . موافق اولورق ساد اولان قواوت جمهور
مسابیت ایچون شریعاً مطاع و ممول علیها اولورسی ؟
الجواب : ایلم آء ائی اولورلر . (الاکراه یدیم الرشوک کذا
فی اولوالیہ)

مفتی :
محمد رفعت

صکتبه
الامی کافی اجوتتا محمد رفعت اقدی التتی مدیتہ اقره
سوقی بلادہ محمد رفعت شریعاً حکم شریعیہ موافق
اولدینک اورا مقرر کیمدهان کمدینی ایله کذا . مابرتک
سرتنه اترالنه اقره . متبلکک یدیرلری اهرتہ مرجود .
سابق قیسری مدتیسی دودک تبتسی بوزغاندتسی
احد مرزی عیدام شریعی محمد خلوسی
قیسرتی مفتی : سابق قرعجه بلک مفتی : سابق
مصطفی قلمی

حاجی ابراهیم مدرسی مدتیسی روسه مجلس فوق العادہ مضامنتدن
سلیمان
جبریل مدرسی مدتیسی قیسری علمائندن اقره علمائندن
محمد شوق بیاتلی محمد جمیل مصطفی
ستار یوکمد مدرسی مدتیسی شهابیه مدرسی مدتیسی
ایمال
زین العابدین مدرسی مدتیسی اقره مدرسی مدتیسی
حسن قلمی
یزید دوس عاقرتدن ساری قاضی مدرسی مدتیسی
رفعت
وئیس التراد زنجیری مدرسی مدتیسی
حسن خلوسی عیدام خلوسی
یشیل ایشی مدرسی مدتیسی
مابرتک

سبب نظام عالم اولان خلیفه مسابیت ادبام خلافت
وئوکتک ائی بوم اهلین حضرتلریک ملام خلافت و تفرسلطی
اولان استنبول امیر المؤمنینک خلاق مدرسینی اولورق اعاد .
مسابیت اولان دول هانسه طرقتدن قلمالی اشغال ایله کبرک
حاکم اسلامیه مسابیتدن کبیرد ویشیرلری تفریق کل
وئو خلافتک حافظتسی کلل الجمله استکساکات و قلام
و وصالط حریبه سائرہ ضبط و سبایتت رسیعی تدویه
و جویس مسابیت کبیر . نامور اولان اب عالی و حریری
نظارتنه وضع یله ایله کبرک خلیفه منافع حقیقیه ملی حاکم
تبارک اخلاتندن قلمالی منع و ادارتہ عرفه اعلان و دروان حریر
تکلیف ایله اکتایر قواوتتہ ملیطاً حاکم کونکیز یایتک سوریه
خلیفه تک حق نشاسته ممانهه و کذک خلاق مرعی
خلیفه ای اولورق اجزای ملک کتاییدن ازمیر و آقته
و مرعی و عیاتب و اوروه سوالیستہ دستلر طرقتدن کجاوز
ایله کبرک نیبه غیر مسلمیه ایله بالاترک اسلاملری کل عام
و مابرتی سبب و نارت و عهده دانه کجاوز و مقدسات مسابیت
مجمع ایدر اولورق کبره بروجه مشروح مروض حقاوت
و اسارت اولان خلیفه مسابیت استخلاسی خیسوسته
قدرت ککلتیر سرفا کتک الموموسابیت بر ش اولورسی :
الجواب : ایلم آء ائی اولورلر . (واجلهاد فرض عین هم
العدو و تخرج المرأة و العیدان ذوجه او سیده) کذا فی الکفر
فی الزاریه) مرآت مدینه ویت بالشر و جوب علی اهل
الشرک کما یسبیا من المسلمک (کذا فی الجسر الراتی) .

۲ - پوسورنک حاقوق مشروعه منی خلافتک قدرت
منصوبتسی استرداد و بائتمل مروض کجاوز اولان ملک
مروری دن دستند کلهیر ایچون جماعه و جماعه ایند جمهور
مسابیت شریعاً باقی اولورلری ؟ الجواب : ایلم آء ائی
اولورلر . (ایلتا قوم مسلمون خرجوا عن طاعة الامام
العیق بئیر حق) کذا فی بیع الاحیر) .

۳ - پوسورنک وچه محبر اولوره حقوق منصوبه
خلایق استرداد ایچون دستلره قارشو آجیلان جماعه ده
و قایدتیر مشروعه حیات اولانلر ناری اولورلری : الجواب
ایلم آء ائی اولورلر . (التبیید من قتل اهل الحرب و ائی
و قلع الطریق او وجید فی المرحه و بیبیا ائ او قته مسلم
تلدأ و لم یجب قتله و کذا اذا قتله ذمی و لم یجب بینه
دینه) کذا فی الزاریه) .

پنجلره حیرت اقمسی ممکن اوله میور استنبولده یوقان
بو واثلی سباسب هر سله اطاولی نخلتک اولور و هر یاندن
طاری رسودی غلبتک اولورنی قاعده دور اولتک صابیت
ملیه و اخلاقستندن پرکده ان حرمان و ادبستک قدرتده
ذخرتده تمرکز اینه یز دکلری قامت اظهار نامتک ایلیور .
زیرا یوقدر آتیق و صریح لایترک کندی قلمه نظریه
کوره واسطه اوله یاسمی ایچون آ اطاولی خلایقک باشندن

چته رئیسلری

بجهت کلمی بیام صیاح غرضتسی و چانداماد غرضتندن
قل ایله کبیرکی بر اقرا و بیاتن ایله ککرتیه مخصوص صابیت
مخدومتسی بر قاعده نیت ایند کذب ددوخ ایله ترین
سوزن مغررت (ایله یوز انسان بوکی لایتره اکتاکر همومیعی
خلایقک بلتدن و اولورسورنک مقدراتک مته حاکم اولوق ایستین

İrade-i Milliye gazetesinde yer alan fetva suretleri

Ankara Müftüsü Borekçizade Mehmet Rifat Efendi ve Fetvası

Ankara ulemâsından Borekçizade Ali Kâzım Efendi'nin oğlu olan Rifat Efendi, 1860'da Ankara'da doğdu. Sıbyan mektebini ve Rüşdiyeyi Ankara'da okudu. İstanbul'a giderek Beyazıt dersiâmlarından Âtîf Bey'in derslerine katıldı ve icâzet aldı. Daha sonra Ankara'ya döndü ve 7 Aralık 1907'de Ankara müftülüğüne tayin edildi. Uzun seneler bu görevde kaldı Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da başlayan millî harekete destek vererek öne çıktı²¹.

²¹ Veli Ertan, "Borekçi Rifat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/borekci-rifat>.

Ankara Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti 29 Ekim 1919 tarihinde Müftü Mehmet Rifat Efendi'nin başkanlığında kuruldu. Rifat Efendi, vilayete bağlı liva ve kazalarda da cemiyeti teşkilatlandırdı. Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya davet etti. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya 27 Aralık 1919'da geldi. Ağır bir yokluğun olduğu o günlerde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişlerinin ilk haftasında önderliğini Müftü Mehmet Rifat Efendi'nin yaptığı bağış toplama faaliyetlerinin sonucunda Ankaralılar 46.500 lira toplayıp Heyet'e teslim etti. Ayrıca, Rifat Efendi kendisi ve eşi için cenaze ve defin masraflarını karşılamak üzere muhafaza ettiği 1000 lirayı da Mazhar Müfid'e (Kansu) teslim etti.

Bu olayı Mazhar Müfid (Kansu) şöyle anlatır: "Ekmekçiye bile verecek paramız kalmamıştı... Mustafa Kemal Paşa ile bu ciheti görüşürken bulduğum çareleri eskisi gibi kabul etmedi. Yarı geceye kadar hep düşündük. Para tedariki hususunda bir karar ve neticeye vasil olamadık... "Hele bakalım, sabah olsun, yine düşünürüz." sözleriyle odalarımıza çekildik. Sabah oldu. Gece düşünmekten uyuyamamış olduğumdan, yatağımda istirahat halinde iken kapı vuruldu. İçeriye giren zat Müftü Efendi'nin (Mehmet Rifat Efendi) geldiğini söyledi. Eyvah, şimdi Müftü Efendi'ye kahve ısmarlamak lazım. Kahve var, ama şeker yok. Benim iki parça şekerim var, onu da masanın gözünde saklamışım. Ya şekerli kahve içerse... Ya sigara da vermek lazım gelirse... Çünkü şeker çok pahalı idi. Herkes kendi şekerini tedarik edecek, emri verilmişti. Ne ile tedarik edecekti. Kimde para vardı ki?..

-Paşa'ya haber veriniz, dedim.

-Paşa size gönderdi, Paşa ile görüştüler.

-Peki, buyursunlar.

Müftü Efendi odama girdi. Ortadaki yuvarlak ve küçük masanın kenarında bir iskemleye oturdu.

-Müftü Efendi, zannıma göre kahve içmezsiniz, değil mi?

-Evet içmem.

- Sigara?

- Onu da kullanmam.

Halbuki kahve içerdi. Fakat biz buna meydan vermemek için sualde bulunduk. Müftü Efendi derhal vaziyeti anladı ve "içmem" dedi. Tebessüm ederek:

- Sizin sıkıntıda olduğunuzu öğrendik. Az da olsa yardımda bulunmayı vazife bildik.

- Bundan bir şey anlayamadım. (Yatağımın karşısında duran küçük kasayı göstererek) paramız var, dedim. Halbuki kasa mevcudu 48 kuruştan ibaretti. Müftü Efendi bu sözümü dinlemedi bile. Geldi, Cübbesinin altından bir torba çıkardı. İçindeki kâğıt paraları saymaya hazır bulunuyordu.

- Müftü Efendi, teşekkür ederiz amma evvela Paşa ile bu hususta bir görüşseniz iyi olur.

-Görüşüm, kasa Mazhar Müfit Bey'dedir, ona veriniz, dedi.

- Pek âlâ.

Müftü Efendi birer birer saymağa ve masanın üzerine koymağa başladı. Yüz, iki yüz, beş yüz ve nihayet tamam bin lira (kâğıt para) saydı. Ben de yataktan kalkarak paraları aldım ve kasaya koydum...

Muhterem Müftü çıktı, gitti. Ben de paranın miktarını derhal Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermek üzere odamdan çıktım. Paşa'yı odasının kapısının önünde bir habere intizar eder (bekler) vaziyette gördüm. Bana "Ne kadar?" dedi. "Bin" dedim.

Odasına girdik. Gördün mü, akşam ne kadar sıkılmıştık. Bu hatıra gelir miydi! Allah bize yardım ediyor, dedi. Ben de: Evet, kul sıkılmayınca Hızır yetişmez, dedim.

-Şimdi Hızır filan bırak da, masraf ve varidatı tanzim et...

Müftü Efendi'yi Mustafa Kemal Paşa çok severdi. Böyle para için değil... İstanbul'un "huruç alessultan" (Padişah'a isyan) fetvasıyla idamımıza hüküm verdiği zaman bunu cerh ve reddeden bir fetvayı Müftü Efendi topladığı ulema ile müzakere ederek vermişti. Paşa da, Rifat Efendi'ye Diyanet İşleri Reisi iken her hafta yaver gönderir, bir arzusu olup olmadığını sordururdu. Resmî otomobili yok iken bir otomobil tahsis ettirmişti."²²

Mehmet Rifat Efendi'nin Millî Mücadele'deki asıl anılması ve Milletçe minnet ile yad edilmesi gereken hizmeti, Millî Mücadele'nin doğru ve bu mücadeleye katılmanın her Türk üzerinde bir borç olduğu yönündeki fetvasıdır. İstanbul'daki İngiliz işgal kuvveti komutanı Türk halkının İslam dinine sadakatle bağlı olduğunu ve din bilgini olarak kabul edilen insanların sözüne uyduklarını görünce, bundan kendi işgal konumunun halk tarafından kabul edilmesi noktasında yararlanmak istemişti. Bunun için İstanbul'daki Şeyhülislamlık makamından bir fetva çıkarılmasını ve bunun Anadolu'ya dağıtılmasını istiyordu. Damat Ferit Hükümeti bu maksada uygun bir fetva vermesi için Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'ye müracaat etmiş, ancak o böyle bir fetva vermeyi İslam dinine aykırı gördüğü için vermemiş, zorlamaya devam edilmesi karşısında Şeyhülislamlık görevinden istifa etmişti. Böyle bir fetvayı verecek biri aranmış ve nihayet üçüncü gününde Dürriyade Abdullah Beyefendi bu fetvayı vereceğini söyleyince Şeyhülislamlığa tayin edildi ve 5 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın katline ve 11 Nisan 1920'de de Millî Mücadele hakkında fetva verdi. Dürriyade fetvası olarak anılan bu bildiriye; "Anadolu'daki Millî Mücadele harekâtının Padişah ve Halife'ye karşı bir isyan olduğu, bu harekâtın içinde bulunanlara karşı saldırı yapılmasının gerekli olduğu, yakalandıklarında öldürülmelerinin dinen vacip olduğu, bu mücadelede öldürülürler ise şehit olacakları" ileri sürülmüştü, gazetelerde yayımlanmış, ayrıca Anadolu'da İngiliz ve Yunan uçakları ile halka dağıtılmıştı. İşte tam bu sırada meseleyi bütün yönleriyle ele alarak İslam dininin doğru hükmünün ortaya konulması ve Millete duyurulması gerekiyordu. Bu görevi Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi bizzat kendi kalbinin sesiyle yerine getirmiştir; "Fetva"yı Ankara'da bulunan beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından müteşekkil toplam 20 zevat ile hazırlamıştır. Tarihî değeri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri bakımından fevkalade ehemmiyeti haiz bu fetva günümüz Türkçesi ile kaydedilmiştir:

"Dünyanın nizamının sebebi olan İslam Halifesi Hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, mü'minlerin emirinin (Padişahın) rızasına aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan düşman devletler tarafından fiilen işgal edilerek, İslam askerleri silahlarından uzaklaştırılıp, bazıları haksız olarak şehit edilmiş, Halifelik merkezini koruyan bütün istihkâmlar, kaleler, savaş aletleri zapt edilmiş ve resmî işleri yürüten ve İslam Ordusunu donatmakla görevli Bab-ı Ali'ye (Başbakanlık) ve Harbiye Nezaretine el konmuştur. Bu suretle Halife, Millet'in gerçek menfaatleri uğrunda tedbir almaktan fiilen men'edilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilip harp divanları kurulmuş,

²² Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, Ankara 1986, s.506-508.

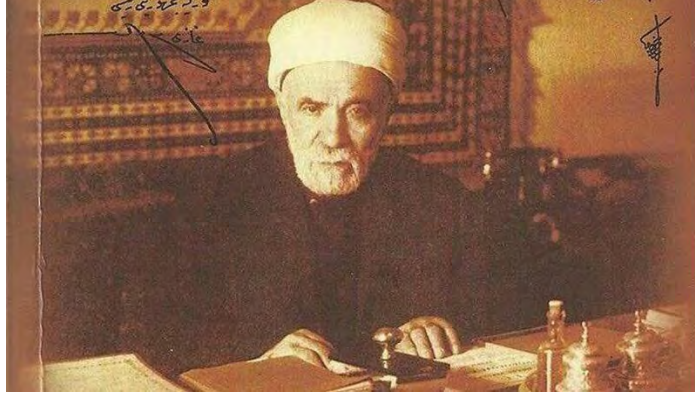
İngiliz kanunları uygulanarak kararlar verilmek suretiyle Halife'nin yargı hakkına müdahale edilmiştir. Yine Halife'nin rızası olmadığı halde, Osmanlı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa taraflarına düşmanlar saldırıp oradakiler Müslüman olmayan vatandaşlarımızla el ele vererek müslümanları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya ve kadınlarına tecavüze, Müslüman halkın bütün mukaddeslerine hakarete kalkışmışlardır.

1. Anlatılan şekilde hakarete ve esirliğe uğrayan Halife'lerini kurtarmak için, ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu? Cevap: Allah en iyi bilir ki, olur.
2. Bu suretle, Halifeliğin meşru hakkını elinden alanlardan kurtulmak ve fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmandan temizlemek için uğraşan ve çalışan İslam halkı Şeriatça Allah yolundan ayrılmış olurlar mı? Cevap: Allah en iyi bilir ki, olmazlar.
3. Halifeliğin gasp edilen haklarını geri almak için düşmanlara karşı açılan mücadelede ölenler "şehit", kalanlar "gazi" olurlar mı? Cevap: Allah en iyi bilir ki, olurlar.
4. Bu suretle din uğrunda savaşan ve görevini yapan halka karşı düşman tarafını iltizam ederek Müslümanlar arasında silah kullananlar ve adam öldürenler şeriat bakımından en büyük günahı işlemiş ve fesatçılık işlemiş olurlar mı? Cevap: Allah en iyi bilir ki, olurlar.
5. Bu suretle aslında istemediği halde düşman devletlerinin zoru ve kandırması ile, olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar, Müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve ona uyulur mu? Cevap: Allah en iyi bilir ki, uyulmaz."²³

Bu "fetva" 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde Öğüt, İrade-i Millîye ve Açık Söz başta Millî Mücadeleye destek veren gazetelerde yayımlanmıştır. "Fetva", Mustafa Kemal Paşa'nın emirleri ile bütün yurt sathına gönderilmiş, yerel gazetelerde yayımlanmış ve ayrıca İstanbul'da yayımlanan gazetelerde de yayımlatılmıştır. Bu "fetva" ellerine ulaştınca Anadolu'nun çeşitli vilayet ve kaza müftüleriyle din bilginlerinden davaya inanan yüz elli ikiyi aşkın zevat tarafından "yukarıdaki kıymetli fetva yüce şeriata uygundur" sözleriyle tasvip ve tasdik edildiği Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 5 Mayıs 1920 tarihli sayısında duyurulmuştur. Bu "fetva" üzerine Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından müftülük görevinden azledilmiş, idamına karar verilmiş ve idamın infazı için yakalanarak İstanbul'a getirilmesi istenmiştir. Bu karar Padişah Vahdettin tarafından 15 Haziran 1920'de "yakalandığında muhakeme edilmek üzere" onaylanmıştır. İstanbul Hükûmetinin ve İslam Halifesi olan Padişah'ın bu emri yani, bir Müftünün görevinden azledilerek idam edilmesi emri, Osmanlı Halifelik tarihinde ilk ve son emir olarak tarihe geçmiştir. Ancak TBMM Hükûmeti Mehmet Rifat Hoca'yı tekrar Ankara Müftülüğüne tayin etmiştir.²⁴

²³ Mehmet Rifat Efendi'nin Diyanet İşleri Başkanlığında 23.0968 nolu sicil dosyasında bulunan fetvanın orijinali için Bk. Abdurrahman Kaplan, *Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010, s.68-69.

²⁴ Arif Güneş, "Mehmet Rifat Börekçi", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-rifat-borekci-1860-1941>.

Ankara müftüsü Rifat Börekçi

2.2. TBMM'nin Ankara'da Açılışı

21 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla kolordulara, bütün valiliklere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk heyetlerine, belediye başkanlarına telgraf çekilerek 23 Nisan Cuma günü meclisin açılış tören programı bildirilmiş ve bunun halka duyurulması istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, vatanın bağımsızlığı, hilafet ve saltanat makamlarının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevi yapacak olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü cumaya rastlatmakla günün kutsallığından yararlanmayı umduklarını ifade etmiştir. Hacı Bayram Veli Cami'nde kılınacak Cuma Namazının aydınlığına bürüneceğini kaydeden Mustafa Kemal Paşa, namazdan sonra sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif ile birlikte Meclis'e gidileceğini, Meclis'e girmeden önce kurbanlar kesileceğini bildirmiş, ayrıca camiden Meclis'e kadar sürecek tören için Kolordu Kumandanlığı tarafından tedbir alınacağı belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan gününün kutsallığını pekiştirmek için il merkezlerinde Hatim ve Buhari-i Şerif okunmasının organize edilmesini valilerden istemiştir. Ayrıca 23 Nisan Cuma günü ezandan önce minarelerde salavat-ı şerife okunacağı, hutbe sırasında Halife ve Padişahın adı söylenirken bizzat onun, memalik-i şahanesinin (vatanın) ve milletin tez elden kurtulmaları için hususi dua edileceği belirtilmiştir. Cuma namazından sonra Kur'an okunuşu tamamlanarak Halifelik ve Padişahlık makamının, vatanın bütün bölgelerinin kurtarılması için harcanan emeklerin önem ve kutsallığı, bütün milletin vekillerinden meydana gelmiş olan TBMM'nin vereceği millî görevlerin yapılması zorunluluğu hakkında dinî vaazlar verilmiştir. Ayrıca her yanda cuma namazından önce mevlit okunacaktır. Bu bildirin hemen yayımlanması için her araca başvurulmuş, hızla en uzak köylerden en küçük askerî birliklere kadar ülkenin bütün kurum ve kuruluşlarına duyurulması sağlanmıştır. Ayrıca büyük levhalar halinde asılmış ve mümkün olan yerlerde bastırılarak parasız dağıtılmıştır.²⁵ 22 Nisan 1920'de yayımlanan genelgede açılış tarihinden itibaren bütün "makamat-ı mülkiye ve askeriyenin ve umum milletin merciinin Büyük Millet Meclisi" olduğu bildirilmiştir.²⁶

²⁵ M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 148-149.

²⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, III, İstanbul 1991, s. 94.

23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'ya 115-120 mebus ulaşabilmiştir. Mebuslar ve yaşlı genç çok sayıda Ankaralı Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazını kılmış, müteakiben Kuranı Kerim okunmuştur. Kalabalık tekbir getirerek Meclis'e doğru ilerlemiş, kurbanlardan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdele kesilerek meclis açılmıştır. Meclis'e ilk giren Yozgat Mebusu Süleyman Bey olmuştur. Mebusların içeri girerek sıralara oturmasından sonra Hoca mebuslar hep bir ağızdan dua edilmiştir. Bayraklarla süslenen kürsüye Hacı Bayram Veli'nin sancağı dikilmiş, Kur'an-ı Kerim ile sakal-ı şerif de kürsüye konmuştur.²⁷

Saat 13.45 ve 14.00'te en yaşlı üye sıfatıyla 1845 doğumlu emekli Maarif Müdürü Sinop Mebusu Şerif (Avkan) Bey ağır ağır kürsüye gelerek "Hüzzar-ı Kiram" diye başlayan şu tarihi konuşmayı yapmıştır: "...milletimizin dâhili ve harici istiklâl-i tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeğe başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisini küşat ediyorum." Ardından Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yapmış ve mebusların mazbataları okunduktan sonra kürsüden yemin edilmiştir. Yemin metni şöyledir: "Makam-ı hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklâlinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi!"²⁸ Yeminden sonra seçim tutanaklarını incelemek üzere komisyon seçimi yapılmıştır Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, Mondros'tan Meclis'in açılışına kadar geçen sürede yaşanan olayları ve Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetlerini mebuslara aktardığı uzun bir konuşma yapmıştır. Ardından meclis başkanlığı seçimi yapılmış ve Mustafa Kemal Paşa 110 oy ile başkan seçilmiştir. Osmanlı Mebûsan Meclisi Reisi olan Erzurum Mebusu ve Anayasa Hukuku Profesörü Celaleddin Arif Bey ikinci başkan, Konya Mevlevi Çelebisi Abdülhalim Efendi ile Hacı Bektaş Çelebisi Celaleddin Efendi de Reis vekilliğine seçilmişlerdir.

19 Mart 1920 seçimleri sonucunda Meclis'e kaç mebusun girdiği konusunda farklı rakamlar verilir. Ahmet Demirel'in ulaştığı sonuca göre 1920-23 Dönemi'nde 437 kişinin ismi mebus olarak geçmekle birlikte 1923'te Meclis faaliyetlerine son verirken üyelik sıfatı sürenlerin sayısı 337'ye düşmüştür.²⁹ Bu mebusların 87'si İstanbul'da kaçıp Ankara'ya gelen mebuslardır. Böylece TBMM iki ayrı seçimle oluşan belki de tek meclis olmuştur. TBMM bütün halk kesimlerini temsil eden bir meclisti. Meclise katılan üyelerin yüzde 33'ü sivil bürokratlardan, bunların yüzde 11'i idareci, yüzde 10'u memur, yüzde 7 öğretmen, yüzde 4'ü yargıç, yüzde 1'i güvenlik görevlisiydi. Üyelerin yüzde 25'ini serbest meslek sahipleri oluşturuyordu. Bunların yüzde 10'u çiftçi, yüzde 7'si tüccar, yüzde 5'i avukat, yüzde 2'si gazeteci ve yüzde 1'i bankacıydı. Askerlerin Meclis'teki oranı yüzde 14'tü. Bunların içinde her rütbeden asker vardı. Din adamlarının oranı ise yüzde 10 idi. Bunların yüzde 4'ü müftü, yüzde 4'ü müderris ve yüzde 2'si de şeyh idi. Daha önceden mebusluk yapmış ya da yerel yönetimlerde görev almış üyelerin oranı yüzde 8 idi. Doktor, eczacı olarak meclise katılanların oranı yüzde 4'tü. Aşiret reislerinin oranı ise

²⁷ A. Güler, "TBMM'nin Açılışı ve Anlamı", s. 301.

²⁸ E. B. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, s. 396.

²⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul 1994, s. 90.

yüzde 2'dir. Teknik eleman olarak katılan üyelerin oranı yüzde 1'dir. Görüldüğü gibi TBMM herhangi bir sınıfa ya da toplumsal grubu değil tüm halk kesimini temsil ediyordu.³⁰

Ankara'da 24 Nisan 1920'de Meclis'in açılmasıyla çıkarılan ilk yasa, 1 sayılı "Ağnam Resmî Kanunu"dur. Meclis toplandığı ilk gün, ağnam resmînin eskisinin 4 katı olarak alınmasını tek madde halinde yasalaştırmıştır: "No 1: Ağnam resmînin sabıki misillû dört misli olarak istifasına karar verildi". 11 Ocak 1923 tarihinde kabul edilen 295 sayılı yasayla 5 katı olarak alınmaya başlanmıştır. Toplanan ağnamdan, bütçe açığı ve teçhizat hisseleri kaldırılmış, yüzde 5 vilayet hissesi alınması kabul edilmiştir.

Kısa bir süre sonra Ankara'da açılan Meclis'in üyelerinden Hükümet görevini yerine getirmesi için 2 Mayıs 1920'de bir "İcra Vekilleri Heyeti" oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu bu heyet, yani Hükümet, 24 Mayıs 1920'de, İstanbul'daki Hükümeti gayri meşru ilan ederek yaptığı terfilerin yok hükmünde olduğuna karar vermiştir.³¹ İlk Meclis oldukça zor şartlar ve yoksunluk içinde çalışmalarına başlamış ve sürdürmüştür. Mebuslar çevredeki okullardan getirtilen tahta sıralarda oturmuş, komisyonlar gaz tenekesinden oluşturulan masalar üzerinde çalışmışlardır. Otel ve lokanta gibi imkânların bulunmadığı şehirde ilk gelen mebuslar başta Yüksek Öğretmen Okulu olmak üzere çeşitli okullara yerleştirilmiştir. Ardından gelenler ise derme çatma han odalarında kalmışlardır. Mebuslar daha sonra okullardan ve hanlardan çıkarak üç beş kişi ortaklaşa ev kiralamaya başlamışlardır. Önce kale içindeki, sağlık şartları uygun olmayan azınlıklara ait evlerde oturmuşlardır. Ardından Müslümanlar da evlerini kiraya vermeye başlamışlardır. Bu şartlardan şikâyet etmeyen mebusların devletin kendilerine verdiği 100 lira maaşın bir kısmını bütçe açığını gidermek amacıyla geri verdikleri de olmuştur. Üyeler, gerektiğinde cepheye gidip askerler ile birlikte savaştıkları gibi köyleri ve kasabaları dolaşarak da Meclis'in amaçlarını halka anlatmışlardır.³²

3. TBMM'nin Yayımladığı İlk Beyanname

25 Nisan 1920 günü Meclis'te 7 kişilik geçici İcra Vekilleri Heyeti seçilmiş, aynı gün bir beyanname yayımlanarak düşman propagandalarına inanılmaması gerektiği halka bildirilmiştir. BMM, 27 Nisan 1920 tarihinde Padişah'a da "sadakat mektubu" göndermiştir. Aynı gün Osmanlı Hükümeti eski Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa Ankara'ya gelerek millî kuvvetlere katılmıştır.³³ Padişah'a sadakat mektubu gönderen, yemininde saltanat ve hilafete bağlılık bildiren, yayımladığı beyanname ile Padişah ve Halifeye bağlı olduğunu resmen açıklayan Meclis, Mahmut Goloğlu'nun deyiimiyle aslında

³⁰ İhsan Güneş, "1.TBMM'nin Toplanması ve Nitelikleri", *Birinci Meclis*, İstanbul 1998, s.36-37.

³¹ 17 No'lu Karar, "İstanbul Hükümetince yapılan terfiler ve saire hakkında" C. 2, s. 2. 24 Mayıs 1336 (1920). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc0010_0017.pdf

³² İhsan Güneş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiye-buyuk-millet-meclisi> (Erişim 19.09.2022).

³³ S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, III, s. 96.

Ankara'da III. Meşrutiyet görüntüsü vermektedir.³⁴ Meclis, 25 Nisan 1920 tarihinde yayımlamış olduğu bir bildiri ile Türk Milleti'ni birlik ve dayanışma içerisinde ulusal kurtuluş için mücadeleye davet etmiştir:³⁵

“Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi; olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeğe lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Ayıntab, Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için ve padişah ve halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mâni olmak, Pây-ı tahtımızı yine anavatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenâb-ı Hakk ve Resûl-i Ekrem'in namına yemin ederiz ki padişaha, halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatanı müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleriyle mahv etmek ve memleketi sahipsiz müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen hâlden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını, velhasıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardaşlarınızı arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, tâ ki din son yurdunu kaybetmesin, tâ ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelemeyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır.

Allah'ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerinde olsun ve rahmet ve tevfiği, halife ve padişahımızı, millet ve vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.

Büyük Millet Meclisinin Emriyle
Reis Mustafa Kemal”

4. Meclis'te Siyasi Gruplar, Ankara Mebusları ve Mebus Aylıkları Meselesi

Sivas Kongresi'nde fırkacılık yapılmayacağına dair yemin edilmişse de Meclis içerisinde gruplaşmalar engellenememiştir. Enver Behnan Şapolyo Meclis'teki ayrışmaları “inkılapçı-muhafazakâr” şeklinde tasnif etmekte, bunları da kendi içerisinde “milliyetçiler ve sosyalistler” ile “müfritler ve mutediller” olarak ayırmaktadır. Salahi Sonyel ise İngiliz istihbarat raporuna dayandırarak Meclis'teki grupları şöyle sıralamaktadır: “1) Dindarlar Grubu 2) Doğu illeri grubu 3) Sözde Komünist Grubu 4) İttihat ve Terakki grubu 5) Birinci Grup'a yakın olmayan doğu illeri grubu 6) Rauf Bey ve Fethi Bey'in kişisel yandaşlarından oluşan Tevhid Grubu”.

³⁴ M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s.147-155.

³⁵ https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/me_beyanname.htm (09.04.2018).

Nisan 1920-Mayıs 1921 arasında TBMM’de Bolşevizm rüzgârı esmiştir. Sivas Kongresi esnasında Çiçerin’in duyurduğu bildiriye göre Türkiye’de Sovyet yönetimi kurulması bunun da Büyük Doğu Federasyonu’nun parçası olması öngörülüyordu. Bu rüzgârı kuvvetlendiren etkenlerden biri de Bakü’de yapılan ve Enver Paşa’nın da katıldığı Doğu Halkları Kongresi olmuştur.

TBMM’de sosyalist gruplar şu şekildedir: Yeşil Ordu Cemiyeti, Türkiye Komünist Partisi, Halk İştirakiyyun Fırkası ve resmî Türkiye Komünist Partisi. Mustafa Kemal Paşa, Yeşil Ordu Cemiyeti’ni etkisiz hâle getirmek için Halkçılık programını TBMM gündemine getirmiştir. Halk İştirakiyyun Fırkası 14 Temmuz 1920’de gayriresmî Sovyet yetkilisi Şerif Manatov’un kurdurduğu bir gizli komünist partisinin TBMM’de örgütlenmesinden meydana gelmiştir. TBMM’de Nazım Bey’in başını çektiği Halk Zümresi üyelerinin Halk İştirakiyyun Fırkasını kurmuşlar ve III. Enternasyonal’in ilkelerine bağlı sosyalist bir Türkiye amacını benimsemişlerdir. Halk İştirakiyyun Fırkası Yeşil Ordu ve gizil komünist parti mensuplarını da içermekteydi.

Mustafa Kemal Paşa buna karşılık olarak resmî komünist partisini “Türkiye Komünist Fırkası”nı kurdurmuştur. Böylece meclisteki Halk Zümresi mensupları 7 Aralık 1920’de Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkasını kurmak durumunda kalmışlardır. Nurettin Paşa’nın Genelkurmay’a yazdığı raporla THİF’nin faaliyetleri bildirilmiş ve sonrasında parti önderleri Çerkes Ethem ile iş birliği yapıp Hükümeti devirmeye teşebbüsten İstiklâl Mahkemesinde yargılanmış 13 Eylül 1921’de affedilmişlerdir. Her ne kadar fırkayı yeniden canlandırmak isteseler de Rauf Bey’in başında bulunduğu Hükümet buna izin vermemiştir.

Bir başka sosyalist grup, Mustafa Suphi’nin Bakü’de kurduğu Türkiye Komünist Partisi’dir. Parti, Komintern’e bağlıdır. Din adamlarının dahi etkilendiği propaganda çalışmaları komünizmin yayılmasını sağladığı kadar anti-komünizme de neden olmuştur. Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi üyelerinin komünist propaganda yapmaları, Erzurum’daki *Albayrak* gazetesinin sahibi Midhad Bey’in TKP yanlısı olduğu iddiaları buna örnek sayılabilir. Komünizmin yayılmasına tepki olarak Süleyman Sırrı, Hacı Bekir, Abdülğafur ve Bahri Beyler TBMM’ye fırkacılığın menedilmesi, fırka kuran mebusların mebusluklarının düşürülmesi, TKP ve THİF’nin kapatılmasını içeren bir önerge sunmuşlardır.

Komünizm ve antikomünizm meselelerine Hâkimiyet-i Milliye’nin tavrı ise “devlet sosyalizmi” ve “Milliyetperver Ankara Hükümeti” şeklinde olmuştur. Milliyetçilik, İslam ve sosyalizmin birbirine karıştığı bu ideolojik ortamda Birinci Meclis, iki dünya arasında kendine has tutumuyla ideolojik istiklâlini korumuştur. TBMM’deki Halkçılık ise Narodnik Hareketi’nden izler taşımaktadır.

Birinci Grup

10 Mayıs 1921’de Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde kurulan Birinci Grup, bir parti niteliği taşımaktadır. Buna ilk tepki ise Hoca Raif Efendi’nin Erzurum’da kurduğu

“Muhaza-i Mukaddesat Cemiyeti” parlamento dışında kurulan ilk muhalif siyasî firkadır. Birinci Grup, ilk toplantısını 10-11 Mayıs 1921’de gerçekleştirerek İdare Heyetini belirlemiştir, burada daha sonra muhalif isim olarak görülecek Ziya Hurşit sekreteryada görev aldığı görülmektedir.

İkinci Grup

Ortak bir ideolojik bağı bulunmayan İkinci Grup mensuplarının ortak noktaları Mustafa Kemal ve ekibine muhalefettir. Bu durumu grubun önderlerinden Selahaddin Bey “meclis diktatörlüğüne taraftar şahsî otokratlığa muhalif, şahıs hâkimiyeti yerine kanun hâkimiyeti” şeklinde formüle etmiştir. Grup üyeleri Karadeniz ve Doğu illerinden gelmiş taşra kökenli isimler olup çoğunluğu ilk kez siyasî aktör olarak TBMM’de görev almış, eşraf ve mütegalibeden oluşmaktadır. Grubun önderliğini Hüseyin Avni Ulaş ve Selahaddin Köseoğlu üstlenmiştir, grubun çekirdek kadrosu 40 kişidir.

Grubun ilk başarısı, “Masuniyeti Şahsiye” kanun önerisini TBMM’den geçirmesi olmuştur. Grubun diğer başarıları Başkanvekilliği oylamalarında görülmektedir. Hüseyin Avni Bey’in Başkanvekili olması, Karabekir Paşa’nın Ali Fuat Paşa karşısında desteklenmesi, Ali Fuat Paşa’nın kazanmasına rağmen görevi kabul etmemesi üzerine tekrarlanan seçimlerde tekrar Birinci Grup’tan Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey’in desteklenmesi bu manevralarına örnek olarak verilebilir. Lozan’ın kesintiye uğraması ile Mustafa Kemal Paşa grup üzerindeki kontrolünü kaybetmesi fırsatını değerlendiren İkinci Grup, Hüseyin Avni Bey’i tekrar Başkanvekili seçilmesini sağlamıştır³⁶.

I. TBMM’de bulunan Ankara mebusları arasında Osmanlı Mebûsan Meclisinden katılanlar Ömer Mümtaz Bey, Hoca Atıf Efendi, Hilmi Bey, Şeyh Tayyip Efendi ve Ahmet Rüstem Bey’dir. 1920 seçimlerinde Ankara mebusu seçilmiş isimler ise Ali Fuad (Cebesoy) Paşa, Hacı Mustafa (Beyman) Efendi, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Şakir (Kınacı) Bey ve Şemseddin (Bayramoğlu) Efendi’dir. Ahmet Rüstem Bey 8 Eylül 1920’de, Hacı Atıf Efendi 29 Mart 1923’te istifa etmiştir. Ankara mebuslarından Ali Fuat Paşa, Hacı Atıf Efendi, Hilmi Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ömer Mümtaz ve Şakir Bey birinci grup listesinde yer almışlardır. Birinci ve İkinci Grup listesinde ismi bulunmayan Hacı Mustafa (Beyman) ve Şemseddin (Bayramoğlu) Efendi bağımsız olarak kabul edilmektedir.³⁷

Meclis Üyelerine Maaş mı Tahsisat mı?

1920 yılının temmuz ayında Ankara’da TBMM üyelerine aylık ödenmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda ilk görüşmeler 18-20 Temmuz 1920 tarihinde yapılmıştır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş), mebusluğun bir kamu görevi olmadığını bu nedenle seçilmiş vekillerin maaş değil tahsisat alması gerektiğini ifade etmiştir. 18 sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun 6. Maddesi ile mebuslara ilk dört ay için 1250 lira tahsisat, geri kalan her ay için 100 lira tazminat (aylık) verilmesi kararlaştırılmıştır. 1 Mart

³⁶ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim yayınları 2001, s.52-63.

³⁷ A. Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, s.93, 120, 130.

1337’de mebusların tahsisatının 200 liraya çıkartılması kanun ile mümkün olmuş, her üyeye yılda bir defaya mahsus 10000 kuruş geliş-gidiş harcırahı verilmesi kararlaştırılmıştır. Mali sıkıntılar dolayısıyla bütün kamu görevlilerinin maaşlarından yapılan yüzde 20 kesinti mebus maaşlarından da yapılmış, harcırahlarından da yüzde 30 bağış yapmaları Meclis’te karar altına alınmıştır.³⁸

Meclis-i Mebûsan ve BMM Mebus Maaşları (1876-1924) ³⁹			
Yıllar	Altın Fiyatları (Reşat;7.2 gr) TL/Adet	Mebus Aylığı (TL)	Mebus Aylığı (Reşat Altın)
1876-1909	1	66	475 gr
1909-1916	1	75	540 gr
1916-1920	1	81	587 gr
1920	7.1	103	105 gr
1921	7.1	103	105 gr
1922	7.1	108	110 gr
1923	7.1	208	211 gr
1924	8.4	308	270 gr

5. Meclis’te Bir Anket

TBMM’de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak görev yapan Necmettin Sahir (Sılan) Bey tarafından hazırlanıp tüm mebuslara dağıtılan ve çoğundan yazılı bir şekilde alınan bir anket yapılmıştır. Uzun bir zamanda tamamlanmış olan anket 5 Eylül 1921 tarihinde Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey’in cevabıyla başlamış ve 8 Nisan 1923’te Bayazıt Mebusu Dr. Refik (Saydam) Bey’in cevabıyla son bulmuştur. Toplam 315 mebusun yüzde 89,5’u yani 315 mebus ankete katılmıştır. Ankette mebuslara “kazanılacak olan millî istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır?” sorusu sorulmuştur. Ankete katılan mebusların vermiş oldukları cevaplar aşağıdaki gibidir:

³⁸ R. Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, s.93-97.

³⁹ Fahri Bakırcı, “Meclis üyelerinin aylık ve diğer ödenekleri” *Yasama Dergisi*, Sayı 3(Ekim-Kasım-Aralık 2006), s.38.

Cevapların Toplam Dağılımı		
	Sayı	Yüzde
Halkın egemen olması, halkın yönetimi	89	28,3
Adalet, adil yönetim, hızlı adliye	73	23,2
Yasaların egemen kılınması	34	10,8
Çağdaşlaşma, batılılaşma, tutuculuğa son	26	8,3
Eğitime önem verilmesi, cahillikle mücadele	117	37,1
Bireylerin ve halkın haklarına saygı	16	5,1
Şeriat, İslam meneviyat ve ahlaki, dini eğitim	68	21,6
İyi, temiz, baskıcı olmayan, uzman yönetimi	72	22,9
Bürokratik olmayan devlet, devletin küçültülmesi	12	3,8
Halkın refah, mutluluğu, iyi sosyal koşullar	56	17,8
Asayiş, huzur ve güvenin sağlanması	29	9,2
Ekonomik gelişme	136	43,2
Bilime önem verilmesi, bilimsel ilerleme	44	14,0
Bayındırlık işleri	64	20,3
Nüfusun artırılması	18	5,7
Ulusal bilinç, benlik yaratılması, Türkçe	35	11,1
Azim, kararlılık, birlik-beraberlik, sevgi	75	23,8
Savaşın kazanılması, barış, bağımsızlık	16	5,1
Ordunun güçlendirilmesi	11	3,5
Barışçı, akıllı bir dış politika	13	4,1
Diğer	28	8,9
Cevap veren milletvekili sayısı	315	

Ankara mebuslarından Ali Fuad Paşa 20 Eylül 1921 tarihinde anket sorusuna şu cevabı vermiştir: “Moskova, 20 Eylül 1337 Azizim Necmeddin Sahir Beyefendi, birkaç mağlubiyet, bizi, istiklâl mücadelemizden vazgeçirtemez. Çünkü hakkımız doğru ve sarihtir. İstiklâllerini kaybederken düşmanlarına arz-ı teslimiyet ederek onlardan imdat uman milletlerin akıbeti ne kadar feci ise mevcudiyet ve istiklâllerini sonuna kadar müdafaa ve azmetmiş olan milletlerin nihayetten muvaffak olacakları tarihte emsaliyle sabittir. Binaenaleyh vahdet ve büyük bir azim ve imanla mücadelemizin sonuna kadar devamının müntic-i muvaffakiyet olacağı muhakkaktır. Mazideki siyaset-i diniye ve askeriyemizden külliye feragat etmeliyiz. Bu siyaset, daha on yedinci asırda teşekkül etmeye başlayan Avrupa askerî devletleri karşısında tevakkuf etmiş ve nihayet iflas etmeyip 20. Asra kadar devam etmiş ise bu da Avrupa rekabet-i düveliyesi sayesinde olmuştur. Rusya çarlığı ile Avusturya imparatorluğunun ortadan kalkması ile bu rekabet de kalmamıştır. Şu hâlde Misakımillîmiz ile çok doğru olarak çizilmiş olan hudutlarımız içinde mazinin aksi olarak daimî bir unsur-u sulh kılmak, taassup ve cehlin müdahalesini külliye kaldırmak asri bir devlet

tesisine çalışarak halk ile teması lafzen değil bütün manasıyla takviye etmek, içtimaiyat ve iktisadiyatımızı asrileştirmek lazımdır. Bu maksatla garbın teknik ve akli echizesini kabul etmek ve yeni teşebbüslere bir şahsiyet-i milliye verebilmek için Darülfünunların mükemmel bir hale koymak ve mektepleri artırmak iktiza eder. Bütün bu teşebbüslerde lüks ve alâyişten içtinap şarttır. Bu asrileşmek hareketinde vahdet ve azm-i millinin muhafaza ve takviyesi esastır. Bu maksatla asrileşen her millet ve memlekette olduğu gibi, millî ve dinî ananeler ıslah ve muhafaza edilmelidir. Harsa küşayış verilmelidir. İklim icabları göz önünde tutulmalıdır. Bu suretledir ki milletimizin beka ve nemasına en büyük tesiri olacak teksir-i nüfus meselesine hizmet edilmiş olur. Bu istiklâl mücadelemizin bugün ve yarın semeradar ve feyizdar olması için düşüncelerim. Hürmetlerim. Efendim.

Ankara mebusu Ali Fuat Türkiye

Büyük Millet Meclisi

Moskova Büyükelçisi”

Bir başka Ankara mebusu Şemseddin (Bayramoğlu) Efendi ise 28 Haziran 1922’de anket sorusuna kısa bir cevap vermiştir: “Memlekette ciddi, samimi, namuskar bir idarenin tesisine ve milletin hukuk ve izzet-i nefsine son derece hürmetkar olunmasına mütevakıftır.”

Ankara 28 Haziran1338

Ankara mebusu Şemseddin.”⁴⁰

Millî Mücadele Kahramanlarından Afyon Mebusu Şükrü Çelikalay Anlatıyor⁴¹

Millî Savaş Tarihinden Bir Sahife

Her taraf ateş içinde, kan gövdeyi götürüyor. Yunanlılar ilerliyor. Girdikleri şehir ve kasabaları, köyleri yakıyorlar. İdamlar, katliamlar birbirini takip ediyor. Irz ve namus ayaklar altında zulüm ve şenaat kasırgası memleketi kasıp kavuruyor diğer taraftan İngiliz işgal kuvvetleri, bütün müdafaa imkânlarını demir çember içine almış, milletin elini kolunu kısıvrak bağlamışlar. Hiçbir ümit yıldızı yok. Memleketin bütün afakını simsiyah izmihlal bulutlar kaplamış. Gönüller yeis ve fütura düşmüş. Hükümet acz ve zillet içinde kıvranıyor. Halk perişan. Başsız muhafazasız iki ateş arasında kalmıştır. Ne yapacağını bilmiyor. Düşman gazeteleri bağırıyor “Türkiye ölmüştür mezar taşına ne yazılırsa yazılsın. Artık onun için ba’su badel mevt yoktur”. Bu zulüm ve şenaat kasırgalarını yararak Ankara’ya geldiğim zaman ilk işim Mustafa Kemal’le görüşmek oldu.

-Nerede kaldın Hocam? dedi, dört gözle seni bekliyorduk.

-Paşam, teşkilatımızı kuruyorduk. İngilizlerin muhafazası altında bulunan silah depolarını, cephanelikleri boşalttık. Geceleri köylere naklettik. Hint askerlerini ikna ettik. İngilizlerin bizi takip emrine itaat etmediler. Dağlarda soba borularından bataryalar kurduk. Bunu gören İngilizler müsellahtı imdat kuvvetleri geldiğine zehap olarak Afyon’u tahliye ettiler. Eskişehir’e doğru çekilmeye başladılar. Yunanlılara karşı da bin bir tepeler mevkiinde mukavemet hattı tesis ettik.

⁴⁰ *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Beklentileri*, (Haz.Cihangir Gündoğdu) Ankara 2004, s.40-42.

⁴¹ Hakkında geniş bilgi için Bk. Barış Çiftçi, *I. TBMM Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Enstitüler Enstitüsü yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007.

-Var olunuz Hocam. Sizin gibi din âlimlerinin bu hususta millete ön ayak olmanızı memleketin, din ve şeriatın muhafazası için elzemedir. Afyon'da sizin nasıl çalıştığınızı, evlerde, camilerde, köylerde halkı düşmana karşı mukavemete nasıl hazırladığınızı işittim. Memleket uğrunda bu mücahedeniz şayan-ı takdirdir. Çok memnun oldum Hocam... Yine sizin gibi bir din âlimi arkadaşınız Nebil Dehşeti Efendi'nin mesaisini de takdir ederim.

-İltifatınıza teşekkür ederim Paşam. Biz vazifemizi yaptık. Dinimizin bize emrettiğini yerine getirmeye çalıştık.

-Din ve vatan sizler gibi ulema ile iftihar eder.

-Paşam şimdi ne yapacağız? Tamamıyla bir Hükûmet teşkilatı mı kuracağız yoksa bir müdafaa hazırlıkları mı yapacağız. Bu toplantıdan maksat nedir?

-Hocam, millî Hükûmet teşkilatı yapılmadıkça müdafaa tertibatı noksan kalır.

-Ben de böyle düşünüyorum Paşam.

23 Nisan'da toplandık. Dualar, senalarla Meclis'i açtık. Fakat Ankaralılar bize Kongreci diyor. Tamamıyla ısınamıyorlardı. Mustafa Kemal yanıma geldi:

-Haydi, Hocam Afyon'da yaptığın gibi burada da halkı irşat et. Maksudumuz memleketi din ve şeriatı kurtarmak olduğunu onlara anlat. Davamızın samimi ve kutsi olduğuna inansınlar, itimat etsinler.

-Mutmain olunuz Paşam. Ankaralılar bizim memleket ve dini müdafaa hususundaki samimiyetimize inanınca bize müzaheret edeceklerdir. Düşmanlar çok fena propaganda yapmışlar. Bizi dine düşman göstermişler. Din müesseselerimizi yıkacağımızı, mekteplerden din derslerini kaldıracığımızı, ulemanın sarıklarını başlarına dolayacağımızı söylemişler.

-Ne münasebet Hocam? Biz buraya memleket ve dinin müdafaası için geldik.

-Öyledir Paşam ama halkı inandırmak lazım.

-Bunu sizden rica ederim Hocam. Ev ev, dükkân dükkân, cami cami dolaşarak halka bunu anlatmaya himmet ediniz.

Evvela Zincirli Camii'nde sonra da Hacı Bayram'da halkı toplayıp davamızı anlattım. Düşmanın istila ettiği yerlerdeki mezalimini gözleri önüne koydum. El birliği ile mukaddes davamızın müdafaasına ahd ü Peyman ettik. Birkaç gün sonra Paşa'ya tebşir ettim.

-Paşam müsterih olabilirsiniz Ankara halkı bizimle beraberdir.

O sırada düşman kuvvetleri Binbir Tepelere taarruz ederek millî kuvvetleri mağlup etmiş Alaşehir'e girmişti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların hazır bulunduğu hafi celsede uzun münakaşalar oldu. Süratle silah ve para tedarikine karar verildi. Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşayla görüştüm:

-Hocam vaziyet tehlikelidir dedi.

-Evet, tehlikelidir ama son nefesimize kadar savaşmayı dinimiz bize emreder.

-Hocam millî kuvvetler cephesi düşmana karşı beş ay muhafaza edilmedikçe Ankara'da tutunmaya imkân yoktur. Askeri bir cephe kurabilmek için bize beş ay zaman lazım.

-Paşam bana 40 at ile 40 silah verilirse ben Ankara'dan 40 gönüllü mücahit alır bir çete teşkil ederim. Yollarda köylerden toplayacağım silah ve mücahitlerle beş ay değil dokuz ay düşmanı oylarım.

Bu teminatımdan dolayı Paşa çok memnun kaldılar. Ne kadar silah ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silah deposuna emir verdiler. Depoya gittim Ne göreyim? 14 adet Martinden muaddel tek ateşli bekçi silahından başka tek silah yok. Bunları aldım. 40'a iblağımı istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nuri Beyin bunu bulacağını ümit ediyorduk. Maalesef buna imkân olmadığını söyledi. Resmî makamlardan ümit kesilince Allah'a dayanarak bir çare düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhafaza ederek bu asker elbisesini giydim. Hacı Bayram Camiinde Cuma namazından sonra kürsüye çıktım:

-Ey Cemaati Müslim'in dedim. Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz camiden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var.

Cami baştan başa dolu idi. Bütün Müslümanlar Kürsünün etrafını aldılar. Coştum. Söyledim, söyledim. Evde duvarlarda asılı duran harp silahları boşuna asılı kalırsa ev sahibine lanet edeceğini anlattım. Memleket ve din tehlikede kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün Müslümanların cihatla mükellef olduğunu anlattım. Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Fevzi Paşa'nın askerî kararını bildirdim. Cemaat ağladı, ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye kübbesini çıkartarak asker elbisesiyle başımda sarık olarak kürsüde ayağa kalktım:

-Ey cemaat-i Müslim'in dedim. İşte ben asker kıyafetine girdim. Cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelelerde düşmanla çarpışacağım memleketini, dinini seven benimle beraber geldin dedim.

Halk hüngür hüngür ağlıyordu. Ben de hıçkırıklarla kendimden geçmiştim. Gözyaşlarım sakallarımdan dökülüyordu. Bu çüş-u huruş için de camiden çıktık. Halk müthiş heyecan içinde idi. Hiçbir ferd cemaatten ayrılmıyordu. Sokakları dolduran halk kütleleriyle birlikte Belediye binasına geldik. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silah 600 mücahid 120 at toplanmıştı. Bir taraftan da mütemadiyen mücahid ve silahlar geliyordu. Ankara'dan ayrıldım. Gelecek silahların Ankara kolordusuna teslim edilmesini söyledim.

Bu sırada Isparta mebusu Ulemadan Hafız İbrahim Bey yanıma geldi. Maiyyetimde bir nefer olarak cihada iştirakını rica etti. Hayır dedim. Sen Isparta taraflarında teşkilat yaparak bir cephe kuracaksın. Ona 250 müsella mücahit verdim. Ben Afyon'a hareket ettim.

Afyon'a gelir gelmez düşman bir taarruz daha yapmış Uşak'a girmişti. Acele cepheye koştum. Uşak Cephesine İzzeddin Bey kumanda ediyordu. Silah ve mühimmatsızlık yüzünden düşman orada da galebe etmiştim. Ben hemen o tarafta bir müdafaa hattı tesis ettim. Az zaman sonra cephelede silahlı mücahitlerin adeti 1000'i buluştu. Cepheyi daha esaslı bir mevkie naklettik. Diğer alaylar da sağda solda tahaşşüd ediyordu. Ve alayımın düşmana çok yakın yerlere kadar sokuldum. Çerkes Ethem ile sağdan irtibat temin etmiştim. Bir gün Ethem'in beni haberdar etmeksizin düşmanın taarruzuna dayanamayarak Efendi Köprüsüne kadar geri çekildiğini mevkiinin tehlikeli olduğunu Ali Fuat Paşa Eskişehir'den bildiriyordu. Onunla beraber 24 saat kadar mevalimde kaldığım takdirde Ethem'in bıraktığı topların düşman eline geçmekten kurtulabileceğini

bildiriyordu. 48 saat bile kalırım diye cevap verdim. Düşmanın 2 Alay tahmin olunan bir takviye kuvveti Ethem'in üzerine gelmekte iken bu kuvveti pusuya düşürerek mağlup ettim. Ordu beni takdir ve tebrik etti. Alayımın ismini Çelikalay namı verildi. Ben de sonradan soyadımı Çelikalay olarak aldım. Bu suretle 5 ay ordumuza zaman kazandırmaklığım istendiği halde ben 9 ay düşmanı Dumlupınar'da oyaladım. İstanbul'dan İnebolu'ya dağlar gibi silah ve mühimmat yetişmesiyle ordumuz düşmanı tepelemeye kudret kazanmış oldu. Bilirsiniz ki bir ordunun değil aylarca kazanması bir günün bir saatin bile zafere mühim tesiri olduğudur. İşte bu noktadan müdafaa-i milliyece uhteme yeşil kırmızı İstiklâl madalyası verildi. Benden başka daha pek çok Hocaların istiklâl harbinde mühim tesirleri vardır. Nazilli'den merhum Hacı Süleyman Efendi, ismini unuttuğum Denizli Müftüsü, Uşak'tan İbrahim Efendi yani bugün Kütahya milletvekili bulunan Ahmet Tahtakılıç'ın peder-i alilerinin zikre değer pek meşhur mesaileridir. Allah cümlesini gani rahmetlerine mazhar etsin.⁴²

6. Meclisin Niteliği ve Meclis Hükûmeti Sistemi

Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. Abdurrahman Eren, TBMM'nin kurucu meclis niteliğini dünyadaki diğer örneklerle mukayese ederek incelediği çalışmasında şu sonuca varmaktadır:

“Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Devleti ve Anayasası'na göre oluşmuş Meclis-i Mebûsanın 16 Mart 1920 tarihinde çalışmalarına son vermesi üzerine, bu Meclis'ten gelen vekiller ve yapılan seçimler sonrası 'olağanüstü yetkilere sahip' olarak Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur. Bu meclisin kuruluşunun hukuki temelini mevcut anayasa değil, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali ile egemenlik yetkilerini fiilen üstlenmiş olan Heyet-i Temsiliyenin millî irade adına kabul ettiği 'İntihap tebliği' oluşturmaktadır. Bu tebliğe göre yapılan seçimler sonrası oluşan Büyük Millet Meclisi, Heyet-i Temsiliye'den egemenlik yetkilerini tümüyle devralmıştır. Kurucu iktidar yetkisi de egemenlik yetkilerinden biridir. Dolayısıyla sadece yeni bir anayasa yapmak üzere oluşmuş bir kurucu meclis değil, tüm egemenlik yetkilerini kullanan bir kurucu meclis olmuştur. Tam yetkili asli güç olarak, mevcut anayasanın öngördüğü hükûmet şeklini değiştirmiş, yeni bir anayasa kabul etmiş ve Osmanlı Devleti'nin saltanat olan hukuki şekline son vererek, Türkiye Devleti şeklinde millî bir devlette dönüştürmüştür. Bu süreçte Büyük Millet Meclisinin kurulması yeni bir devlet kurmak anlamına gelmediği gibi var olan bir devletin organı olan Büyük Millet Meclisinin yeni bir anayasa kabul etmesi de yeni bir devlet kurmak anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin varlığı devam ederken devletin bir organı olarak Büyük Millet Meclisinin 'Osmanlı İmparatorluğunun İnkıraz Bulup, TBMM Hükûmetinin Teşekkül Ettiğine Dair Heyet-i Umumiye Kararı' yeni bir devlet kurulduğu anlamına gelmeyecektir.”⁴³

⁴² Şükrü Çelikalay (Afyon Mebusu), *Millî Savaş Tarihinden Bir Sahife*, İstanbul 1950. (8 Sayfalık broşür).

⁴³ Abdurrahman Eren, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kurucu Meclis Niteliği”, *Anayasa Yargısı*, C. 37, Sayı 1 (Eylül 2020), s.72.

Nitekim, TBMM'nin Saltanatın ilgasından hemen önce 30 Ekim 1922 günü 307 No'lu Kararı konumuz açısından son derece önemlidir. TBMM Genel Kurulu'nun almış olduğu karar ile de Büyük Millet Meclisi Hükümeti kendisini Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kaim olduğunu ve millî hudutlar dâhilinde onun yeni varisi bulunduğunu ilan etmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla sonraki dönemlerde çokça karşılaşılan Osmanlı-Cumhuriyet ilişki ve irtibatında “kopuş vurgusu”nun aksine devlette devamlılığı öne alan “varisi olma” beyanı TBMM iradesi olarak karar metnine yansıtıldığı görülmektedir.

Türkiye Anayasa hukuku ve tarihi alanında duayen akademisyenlerden olan Ergun Özbudun çok referans alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği” başlıklı makalesinde, Türkiye’de Millî Mücadele Dönemi’nin hükümet sistemini hukuki açıdan incelemiş olan bütün yazarların, istisnasız olarak, bu dönemin meclis hükümetinin en tipik örneklerinden birini meydana getirdiğini vurguladıklarını belirttikten sonra kendisinin ulaştığı nihai sonucu şöyle izah etmektedir;⁴⁵

“...Birinci Büyük Millet Meclisi Dönemi’nin hükümet sistemi, görünüşte taşıdığı meclis hükümeti niteliklerine rağmen, uygulamada parlamenter rejimin mantığına ve kurallarına uygun biçimde işlemiş, İcra Vekilleri Heyetinin Mecliste sahip olduğu siyasal çoğunluk, ona gerekli otoriteyi ve liderlik rolünü sağlamıştır. Salt hukuk planında bile, İcra Vekillerinin bireysel ve ortak sorumluluklarının kabul edilmesi gibi önemli noktalarda meclis hükümeti sisteminin ruhundan sapılmıştır. Kanımızca bu ilginç dönem, meclis hükümeti modelinin pratikte gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu ileri süren yazarlara hak verdirecek niteliktedir.”

Rıdvan Akın ise Kamu Hukuku alanında hazırladığı doktora tezinde döneme dair şu tesbitte bulunmaktadır; “Osmanlı meşrutiyeti yürütmenin karşısına onu dengeleyecek bir yasama meclisi kurmak şeklinde tezahür etmişti, TBMM’nin başlangıcındaki siyasi karakteri yasama ve yürütme erklerine tamamen el koyan ve bunu kendi uhdesinde tecelli ve temerküz ettiren bir nitelik taşıırken, yürütme yasamadan özerkleşerek, ondan bağımsızlığını koparan Hükümet olmaya doğru adım adım ilerlemiştir.”⁴⁶

İstiklâl Marşı’nın Doğuşu

Millî Mücadele Türk tarihinin en zorlu zamanlarında bir yandan vatan topraklar işgal edilirken bir yandan da işgalcilerin türlü propagandaları ile zihinler karıştırılmakta, memleket sathında fitne ve fesatlar çıkartılmaktaydı. Düşmana karşı direnişin dayanak noktası milletin ve askerinin manevi kuvveti idi. Binbir yokluk ve sıkıntı içinde savaşan askerinin moral ve motivasyonu fevkalade önem arz etmektedir. Memleketin muhtelif

⁴⁴ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100308.pdf (3.12.2022).

⁴⁵ Ergun Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi 100. Yılına Armağan Meclis ve Millî Egemenlik Yazıları Seçkisi* (Der. Hamit Emrah Beriş), Ankara 2020, s.173 ve 192.

⁴⁶ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Dönemi’nde Devlet Erklere ve İdare*, İletişim Yayınları, 2001, s.412.

yerlerinden ve farklı geçmişlerden gelen askerleri birarada tutabilmek ve aynı yüksek gaye etrafında toplayabilmek için şiirin, sözün gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı Mehmet Akif Bey'in Balkan Harbi için yazdığı;

“Yurdunu Allah'a bırak çık yola

Cenge! Deyip çık ki vatan kurtula

Böyle müyesser mi gaza her kula?

Haydi levend asker, uğurlar ola”

Mısralarıyla başlayan “Cenk Şarkısı” ve Millî Mücadele'nin başında yazdığı;

“Yılmam ölümden, yaradan, askerim

Orduma Gazi dedi Peygamberim

Bir dileğim var ölürüm isterim

Yurduma tek düşman ayak basmasın”

Mısralarıyla başlayan “Ordunun Duası” şiirlerinin orduda okunması tamim olarak birliklere bildirilmişti. Ordu kumandanlarından alınan geri dönüşlerden bu şiirlerin askerler için çok olumlu etkiler yaptığı görüşü hâkim olmuştu. İşte bu izlenimlerden hareketle Genelkurmay Başkanlığının millî mücadelenin ruhuna tercüman olacak bir millî marş yazılması talebi ortaya çıkmıştır.

Genelkurmay Başkan vekili İsmet Bey (İnönü), önce Bakanlar Kurulunda sonra da Maarif Vekâletine müracaat ederek bir marş yazılmasını resmî olarak gündeme getirdi. Millî Marşın tespiti için yarışma açılması ve kazanana 500 TL ödül verileceği bildirildi. Maarif Vekili Rıza Nur'un imzasıyla açtığı yarışma hem valiliklere hem de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde duyuruldu. 18 Eylül 1920 tarihli tamime göre yarışmaya son katılım 24 Aralık 1920 idi. Bu tarihe kadar genel kabul 724 şiirin gönderildiği şeklindedir. Ancak bu şiirlerin hiçbirisi beklenen, istenen muhteva ve şiiriyeti taşımamaktadır. Maarif Vekâletinin yarışmaya müracaat eden şiirlerden tatmin olmaması dolayısıyla o günlerde Meclis'te mebus olarak bulunan, tüm Osmanlı coğrafyasında tanınan, senelerdir Sebilürreşat dergisinin başyazarı olan arkasında Çanakkale Şehitleri'ne gibi abide şiir bulunan Mehmet Akif Bey'in bu şiiri yazması gündeme gelir. Ancak şunu da belirtelim ki; yarışma açılmayıp doğrudan Mehmet Akif Bey'e bu görev verilse de şaşırtıcı olmazdı.

İstiklâl Marşının konuşulduğu günlerde Türkiye'de 250 bin civarında düşman askeri vardı. Bu işgalcilere karşı millî ruhu ve istiklâl aşkını terennüm eden bir şiir arayışı olduğunu belirtmek lazım.

26 Şubat 1921 tarihinde TBMM gündemine İstiklâl Marşı alınmıştı. Ancak Meclis'te okunması 1 Mart 1921 günü TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık yaptığı sırada Hasan Basri Beyin önergesi üzerine Rıza Nur'dan Maarif Vekâletini devr almış olan Hamdullah Suphi Bey kürsüye gelip yarışma hakkında bilgi vermiştir. Hamdullah Suphi

Bey Maarif Vekâletinin istediği özelliklere 7 şiirin sahip olduğunu ancak kendisinin Mehmet Akif Bey'in şiirini beğendiğini söyleyerek tamamını okudu. Hamdullah Suphi, şiiri okumaya başladığında her kıtanın arkasından Meclis topluca uzun uzun alkışlar. Ancak Şiirler o gün oylanmamakla beraber aslında mebuslar da oylarını kime vereceklerini belli etmiş oldular. İstiklâl Marşının kabul edildiği Meclis oturumu 12 Mart 1921 tarihinde Dr. Adnan Adıvar'ın başkanlığında yapılan toplantıda kabul edilmiştir. Ancak bazı mebuslar TBMM Genel Kurulunda söz alarak Millî Marşın edebiyatçılardan oluşan bir heyet tarafından seçilmesi gerektiğini, şiir ve besteden anlayan bir encümen kurulup onların seçim yapmasını istemişlerdir. Maarif Vekili ise zaten bir seçim yapıp Meclise sunulduğunu nihai kararın milletin temsilcisi olan TBMM'nin olduğunu belirtti. Meclis'in çoğunluğu Mehmet Akif'in şiirinin kabul edilmesinden yana oldukları için "edebî heyet" veya "encümene sevk" önergelerinin hepsi tek tek reddedildi. Genel Kurul'da Mehmet Akif'in şiiri oylanarak büyük çoğunlukla İstiklâl Marşı olarak kabul edildi. Ardından, İstiklâl Marşı hüviyeti kazanan şiir Meclis genel kurulunda ayakta okunup dinlendi. Bu esnada 17 Şubat 1377 tarihli 468 numaralı nüshada basılan "İstiklâl Marşı" 1 Mart 1921 'de Büyük Millet Meclisinde okunmuş ve 12 Mart 1921 tarihinde millî marş olarak kabul edilmiştir.

7. TBMM'nin Çıkardığı Aflar

TBMM açılması ile beraber ülkenin içinden geçmekte olduğu savaş, işgal, göç gibi olağanüstü şartlar dolayısıyla cezaevlerinden af dilekçe ve telgraflarına maruz kaldı. Bu dönemde cezaevlerinde 10-15 bin kadar mahkûmun bulunduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷

I. ve II. İnönü Zaferi'nden sonra TBMM'nin merhametini ve şefkatini halka göstermek için Meclis gündemine af konusu gelmiştir. Genel bir af çıkartılmamakla beraber farklı gerekçelerle birçok af kanunu çıkartıldığı görülmektedir. TBMM'nin ilk çıkardığı af kanununun I. Dünya Savaşı'nda seferberlikte cepheye sevk olunan mahkumlardan mütarekeye kadar cephede kalanlara yönelik çıkartılan kanundur. Bunların arasında ırza geçme suçu işlemiş olanların af dışında tutulduğuna dair kanun ise 14 Temmuz 1921'de kabul edilmiştir. TBMM'nin çıkardığı ikinci af kanunu 5 Aralık 1921'de Fransızların çekildikleri Urfa, Antep, Maraş ve Kilikya bölgelerine yöneliktir. Bu af kanunuyla söz konusu bölgelerde işgal sırasında işlenmiş bütün suçlar affedilmiştir. TBMM'nin üçüncü af kanunu ise 19 Aralık 1921 tarih ve 170 sayılı Vatan Hainliği Suçlarından Bir Kısmının Aflarına Dair Kanun'dur. Bu kanun ile İstiklâl Mahkemesi yargılamaları sırasında vatana ihanet suçunun çok geniş bir şekilde yorumlanarak basit suçların dahi bu kapsama dâhil edilmesinden dolayı mahkûm edilmiş çok sayıda vatandaşın mağduriyetinin giderilmesi amaçlanmıştır. Buna göre, vatanın bölünmesine veya yabancı devlete çalışanlar, casusluk edenler, ırza geçme, hırsızlık ve rüşvetten mahkûm olanların dışındaki bazı istisnalar hariç bütün Hıyanet-i Vataniye mahkumları aftan yararlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, ölüm cezasına çarptırılanların cezası müebbet, müebbet kürek cezasına çarptırılanları ise 15 seneye indirilmiştir.⁴⁸

⁴⁷ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, s.190 vd.

⁴⁸ Cihat Tanış, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Siyasi Af (1908-1923)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2016, s.68.

Bunlardan başka 7 Ocak 1922 tarih ve 179 sayılı “Cezaların Üçte İkisini Çekenlere” ve 21 Ocak 1922 tarih ve 183 sayılı “Takiplerin Ertelenmesi Hakkında” birer af kanunu çıkartılarak bir ay zarfında Hükûmete sığınan eşkiyanın takipleri ertelenmiştir. 20 Nisan 1922 gün ve 1525 sayılı kanun ile de cezalarının bitimine 2-3 ay kalmış mahkûmlar ziraat işlerinde çalışmak üzere kefaletle serbest bırakılmışlardır. 21 Haziran 1922 gün ve 1631 sayılı kanun ile de toprağı olan mahkûmlara 3 ay süre ile izin verilmiştir.⁴⁹

Aflar vasıtasıyla işgal yıllarında, olağanüstü şartlar altında işlenen suçlar ve İstiklâl mahkemelerinin verdiği ağır hükümler ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle TBMM toplumun her kesimi ile uzlaşa sağlanmaya ve mücadeleye herkesin desteğini kazanmaya çalışmıştır. Af kanunları cepheye asker sağlamakta zorluklar yaşanan süreçlerde gündeme gelmiştir. Yine ülkenin acil ve önemli ihtiyacı olan tarım alanında çalışacak kişilerin silah altında bulunmaları dolayısıyla buradaki iş gücü açığı mahkûmlardan sağlanmaya çalışılmıştır. Bütün bu aflardan kaç kişinin yararlandığı bilinmemekle birlikte azımsanmayacak bir sayı olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir.⁵⁰

8. Ankara’da Yabancı Gazeteci ve Temsilciler

TBMM’nin açılmasıyla beraber hem İtilaf devletlerinin hem de diğer ülkelerin gözü millî hareketin merkezi olan Ankara üzerinde olmuştur. Ankara, bazen buradaki siyasi yapının daha iyi tanınması bazen de uzlaşma, anlaşma sağlamak yahut destek bildirmek için farklı zamanlarda çok sayıda yabancı heyetlerin ve gazetecilerin çekim alanı olmuştur. Önceleri resmî heyet göndermek istemeyen İtilaf devletleri Ankara ile temaslarını gazeteciler ve tüccarlar aracılığı ile yapmışlardır. Ankara ile diplomatik ilişkilerin başlatılması kolay olmamış, uzun zaman bu diplomatik müzakereler gizli yürütülmüştür. Bu görüşmelerin aleni hale gelebilmesi için Ankara’nın gücünü özellikle harp sahasında ispat etmesiyle mümkün olmuştur.

5 Şubat 1920 tarihinde Gürcistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Simeon Mdivani Ankara’ya büyükelçi olarak gelmiştir. 25 Mart’ta Gürcistan’ın Sovyetler tarafından işgal edilmesi üzerine Sovyetler, Gürcistan Büyükelçisi Simeon Mdivani’nin kardeşi Budu Mdivani’yi Ankara’ya büyükelçi olarak atamıştır. Ancak Simeon Mdivani görevi yaklaşık bir yıl sonra kardeşine devredebilecektir.⁵¹ *Chicago Tribune* muhabiri Paul William ise TBMM’nin açılışında Ankara’da bulunmuş, 5 gün Meclis’te oturumları izlemiş ve Mustafa Kemal Paşa dâhil birçok kişiyle görüştüğünden sonra 27 Nisan 1920’de Ankara’dan ayrılmıştır.⁵²

⁴⁹ C. Tanış, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Siyasi Af (1908-1923)*, s.85.

⁵⁰ C. Tanış, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Siyasi Af (1908-1923)*, s.63-87.

⁵¹ Cemal Güven, *Millî Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa’nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*, Konya 2012, s.191-193.

⁵² Paul Williams’ın Ankara lehine yayın yapması üzerine İstanbul’daki ABD Siyasi Temsilcisi kendisini İstanbul’dan sürdürmüştür. Bk. S. Özel, *Casustur Casus Mustafa Sagir ve Diğerleri*, İstanbul 2021, s. 5.

20 Mayıs 1920'de Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud'nun Genel Sekreteri Robert de Coix, İstanbul'da Fransız Bankası Müdürü M. Savoy, Labonne'den oluşan bir heyet Ankara'ya gelmiştir. Görüşmelerden sonra Güney cephesinde 20 günlük mütareke kararı Paris'in onayı alınarak kabul edilmiştir. Bu görüşme, Ankara'nın dolaylı olarak bir İtilaf Devleti tarafından tanınması anlamı taşıyordu. Ancak 30 Mayıs'tan itibaren başlayan ateşkes, Fransızların 19 Haziran'da Karadeniz Ereğlisi'ni işgal etmeleri ile bozulmuştur. 1 Haziran 1920'de de İtalya'nın gayriresmî temsilcisi Yarbay Fago Ankara'ya gelmiş ve iktisadi imtiyazlar elde etmek için bazı görüşmeler yapmak istemiştir. Ancak resmî olarak yetkilendirilmediği için görüşme yapılamamış, fikir ve mektup teatisi yapıldıktan sonra 8 Haziran 1920'de Yarbay Fago Ankara'dan ayrılmıştır.⁵³

Ekim 1920'de Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Çiçerin, Ankara'ya Budu Mdivani'yi elçi olarak atamış, 21 Kasım 1920 tarihinde de TBMM İcra Vekilleri Heyeti Ali Fuat Paşa'yı Moskova'ya atamıştır. Ancak Sovyet elçinin Ankara'ya gelişi 20 Şubat 1921'i bulmuştur. Böylece Sovyetler ile elçilik düzeyinde ilk resmî ilişki kurulmuştur. İki ay sonra ülkesine geri çağrılan Sovyet elçi Mdivani'nin yerine S. P. Natsarenus atanmış ve 19 Haziran 1921 günü Ankara'ya 18 kişilik elçilik heyetiyle beraber gelmiştir. Ancak o da 22 Kasım 1921 tarihinde geri çağrılmıştır. Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti yeni büyükelçi olarak Semion İvanoviç Aralov'u görevlendirmiş ve 27 Ocak 1922'de Ankara'ya heyetiyle gelen Aralov askerî törenle karşılanmıştır.⁵⁴

21 Nisan 1921 günü Afganistan elçisi Sultan Ahmet Han Ankara'ya gelmiş ve törenle karşılanmıştır. Sultan Ahmet Han, Millî Mücadele sırasında Ankara'da daima dost ve kardeş ülkenin samimi elçisi olarak görülmüştür. Azerbaycan bağımsızlığını kaybetmiş olmasına rağmen Ağustos 1920'de TBMM Memduh Şevket (Esendal) Bey'i Bakü'ye elçi olarak atamış, Azerbaycan İçtimai Şuralar Cemiyeti de tanınmış siyaset adamı İbrahim Abilov'u Ankara elçiliğine atamıştır. Abilov, 11 Ekim 1921'de Ankara'ya 2 saat uzaklıkta Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve resmî heyet tarafından karşılanmış ve birlikte Ankara'ya geçilmiştir.

30 Nisan 1921 Fransız Gazeteci Berthe Gaulis Ankara'ya gelmiştir. Beş Fransız gazetesini temsilen Türkiye'ye gelen Gaulis, yazdığı yazılar, verdiği beyanatlar ve Fransa'daki üst düzey temasları ile Millî Mücadele'ye büyük destek olmuştur. Ankara'da kendisine tahsis edilen bir evde kalan Gaulis, 1 Mayıs'ta Batı cephelerini ziyaret için Ankara'dan ayrılmış, 6 Mayıs'ta tekrar gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey ve Halide Edip Hanım ile görüşmüştür. 10 Mayıs 1921'de Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a ve oradan Paris'e dönerek Türkler lehine yazılar yazmıştır. Berthe Gaulis, 14 Kasım'da tekrar Ankara'ya

⁵³ C. Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasî Temsilci ve Gazeteciler)*, s.224-227.

⁵⁴ C. Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasî Temsilci ve Gazeteciler)*, s.168-190.

gelmiş ve Çankaya Köşkü'nün bahçesindeki evde ağırlandı. Bu süre zarfında Ankara'nın dünya görüşünü, doğuya, batıya bakışını en yetkili ağızlardan öğrenen Berthe Gaulis, Türk istiklâlini destekleyen yazılar yazarak Batı kamuoyunda müspet tesir yaratmıştır. 25 Aralık 1921 günü Ankara'dan ayrılmıştır.

Fransız Senatosu Dışişleri Komisyon Başkanı Franklin Bouillon 9 Haziran 1921'de gayriresmî görüşmeler yapmak üzere beraberinde bir heyetle Ankara'ya gelmiştir. Uzun görüşmeler sonunda 25 Haziran'da Ankara'dan ayrılan Bouillon, Sakarya Zaferi'nden sonra resmî görevli olarak 20 Eylül 1921'de Ankara'ya tekrar gelmiştir. 24 Eylül'de başlayan ve 3 hafta süren görüşmeler sonunda 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile TBMM İcra Vekilleri Heyeti arasında Ankara İtilafnâmesi⁵⁵ imzalanmıştır.⁵⁶ Ankara İtilafnâmesinden sonra Ankara ile Paris arasında yarı resmî temsilci ataması yapılmıştır. TBMM İcra Vekilleri Heyeti adına Ferit (Tek) Bey Paris'e gönderilmiş ve 1 Aralık 1921'de göreve başlamıştır. Fransız temsilci Albay Mougin ise ancak 8 Haziran 1922 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve kendisine tahsis edilen istasyonda özel bir daireye yerleşmiştir.

Moskova Antlaşması'ndan sonra Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile TBMM İcra Vekilleri Heyeti arasında bir dostluk anlaşması yapılması gündeme gelmiştir. Bu antlaşma için Bütün Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Başkumandanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze görevlendirilmiştir. Frunze ve beraberindeki heyet 13 Aralık 1921 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve resmî törenle karşılanmıştır. Frunze, olağanüstü elçi olarak görevlendirilmiş ve 25 Aralık'ta başlayıp 4 gün devam eden Türkiye-Ukrayna Sulh ve Muhadenet Muahedenamesi Konferansı'nda Ukrayna'yı temsil etmiştir. 2 Ocak 1922 tarihinde Türkiye-Ukrayna Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmış ve görevini tamamlayan Frunze 5 Ocak 1922'de Ankara'dan ayrılmıştır.

31 Aralık 1921'de ise Buhara Cumhuriyeti elçisi Mehmet Nazri ve Mehmet Recep Bey Ankara'ya gelmiştir. İçinde İzmir'i fetheden askere verilmek üzere altın bir kılıç da bulunan Buhara halkının hediyelerini Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuşlardır. 3 Mart 1922'de Mustafa Kemal Paşa Buhara heyetine veda ziyafeti vermiştir.⁵⁷ İran'da siyasi durumun belli olmasından sonra ise Rıza Şah yönetimi Türkiye'ye Maarif Nazırı Mümtazüddevl'e'yi fevkalade elçi olarak göndermiş ve 23 Haziran 1922'de elçi Ankara'ya ulaşmıştır.⁵⁸

⁵⁵ Ankara şehrinde imzalanan ve Ankara'nın adını taşıyan ilk uluslararası antlaşma olduğunu düşünüyoruz.

⁵⁶ C. Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasî Temsilci ve Gazeteciler)*, s. 121-135.

⁵⁷ C. Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasî Temsilci ve Gazeteciler)*, s. 207-217.

⁵⁸ C. Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasî Temsilci ve Gazeteciler)*, s. 217-223.

TBMM HÜKÜMETLERİ (1920-1923)⁵⁹**MUVAKKAT İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 25.04.1920-03.05.1920**

Mustafa Kemal Paşa (Reis) T.B.M.M. Reisi

Celalettin Arif Bey (Erzurum)

Cami Bey (Baykurt) (Aydın)

Bekir Sami Bey (Kunduh) (Amasya)

Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) (Antalya)

Hakkı Behiç Bey (Bayiç) (Denizli)

İsmet Bey (İnönü) (Edirne)

I. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 03.05.1920 - 24.01.1921

İcra Vekilleri Heyeti Reisi M. Kemal Paşa (Erzurum) 03.05.1920-24.01.1921

Umur-ı Şer'iyeye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Bursa) 03.05.1920-24.01.1921

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (Kozan) 03.05.1920-24.01.1921

Adliye Vekili Celalettin Arif Bey (Erzurum) 03.05.1920-24.01.1921

Dâhiliye Vekili Cami Bey (Aydın) 03.05.1920-13.07.1920

Hakkı Behiç Bey (Denizli) 17.07.1920-02.08.1920

Nazım Bey (Tokat) 04.09.1920-05.09.1920

Refet Bey (İzmir) 06.09.1920-24.01.1921

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Amasya) 03.05.1920-24.01.1921

Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey (Denizli) 04.05.1920-17.07.1920

Ahmet Ferid Bey (İstanbul) 17.07.1920-24.01.1921

Maarif Vekili Rıza Nur Bey (Sinop) 04.05.1920-16.12.1920

H. Suphi Bey (Antalya) 16.12.1920-24.01.1921

Nafia Vekili İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) 03.05.1920-25.12.1920

Ömer Lütfü Bey (Amasya) 27.12.1920-24.01.1921

Umur-ı İktisadiye Vekili Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 03.05.1920-24.01.1921

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Adnan Bey (İstanbul) 03.05.1920-24.01.1921

⁵⁹ TBMM Hükümetleri-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri I, 24 Nisan 1923-22 Mayıs 1950 (Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz), Ankara 2013, s.37-63. Bu eserde Fevzi Paşa'nın arka arkaya iki icra vekilleri başkanlığı II. İcra Vekilleri Heyeti içinde gösterilmiştir. Bu tabloda ise II. Ve III. İcra Vekilleri Heyeti ayrılmıştır.

Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekili Reisi İsmet Bey (Malatya) 03.05.1920-24.01.1921

II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 24.01.1921 – 19.05.1921

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Kozan) 24.01.1921-16.05.1921

Umur-ı Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Bursa) 24.01.1921-16.05.1921

Dâhiliye Umur-ı Vekili Refet Bey (İzmir) 24.01.1921-18.03.1921

Ata Bey (Niğde) 21.04.1921-16.05.1921

Adliye Vekili Celalettin Arif Bey (Erzurum) 24.01.1921-24.01.1921

Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 30.01.1921-16.05.1921

Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey (Amasya) 24.01.1921-19.05.1921

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Amasya) 24.01.1921-08.05.1921

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Adnan Bey (İstanbul) 24.01.1921-02.03.1921

Dr. Refik Bey (Bayazıt) 10.03.1921-16.05.1921

İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 24.01.1921-30.01.1921

Mahmut Celal Bey (Saruhan) 27.02.1921-16.05.1921

III. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 19.05.1921 – 09.07.1922

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Kozan) 19.05.1921-09.07.1921

Umur-ı Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Bursa) 19.05.1921-27.04.1922

Abdullah Azmi Bey (Eskişehir) 11.05.1922-09.07.1922

Dâhiliye Umur-ı Vekili Ata Bey (Niğde) 19.05.1921-30.06.1921

Refet Bey (İzmir) 30.06.1921-05.08.1921

Ali Fethi Bey (İstanbul) 10.10.1921-09.07.1922

Adliye Vekili Refik Şevket Bey (Saruhan) 19.05.1921-09.07.1922

Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey (Amasya) 19.05.1921-12.11.1921

Hüseyin Rauf Bey (Sivas) 17.11.1921-07.01.1922

Fevzi Bey (Diyarbakır) 04.01.1922-09.07.1922

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 16.05.1921-16.05.1921

Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 19.05.1921-09.07.1922

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik Bey (Bayazıt) 19.05.1921-14.12.1921

Dr. Rıza Nur Bey (Sinop) 24.12.1921-09.07.1922

İktisat Vekili Mahmut Celal Bey (Saruhan) 19.05.1921-14.01.1922

Sırrı Bey (İzmit) 19.01.1922-27.04.1922

Hasan Hüsnü Bey (Trabzon) 11.05.1922-09.07.1922

IV. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 12.07.1922 – 04.08.1923 HÜSEYİN RAUF BEY (ORBAY)

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey (Sivas) 12.07.1922-04.08.1923

Şeriye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) 12.07.1922-03.11.1922

Mehmet Vehbi Efendi (Konya) 06.11.1922-14.04.1922

Musa Kâzım Efendi (Konya) 15.04.1923-04.08.1923

Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa (Karesi) 12.07.1922-04.08.1923

Adliye Vekili Celalettin Arif Bey (Erzurum) 12.07.1922-14.07.1922

Rifat Bey (Kayseri) 16.08.1922-04.08.1923

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey (İstanbul) 12.07.1922-04.10.1922

Ali Fethi Bey 05.10.1922-04.08.1923

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 12.07.1922-25.10.1922

İsmet Paşa 26.10.1922-04.08.1923

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey (Gümüşane) 12.07.1922-04.08.1923

Maarif Vekili Mehmet Vehbi Bey (Karesi) 12.07.1922-06.11.1922

İsmail Safa Bey (Mersin) 06.11.1922-04.08.1923

Nafia Vekili Feyzi Bey 12.07.1922-04.09.1922

Fevzi Bey 09.09.1922-04.08.1923

V. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ 14.08.1923 – 27.10.1923

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey (İstanbul) 14.08.1923-27.10.1923

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey (Okyar) 14.08.1923-27.10.1923

Şer'iyeye Vekili Musa Kâzım Efendi (Konya) 14.08.1923-29.08.1923

Mustafa Fevzi Efendi (Saruhan) 01.09.1923-27.10.1923

Hariciye Vekili İsmet Paşa (Edirne) 14.08.1923-27.10.1923

Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa (Karesi) 14.08.1923-27.10.1923

Maarif Vekili İsmail Safa Bey (Adana) 14.08.1923-27.10.1923

İktisat Vekili Mahmut Esat Bey (İzmir) 14.08.1923-24.09.1923

Hasan Bey (Trabzon) 24.09.1923-27.10.1923

Sıhhiye Vekili Rıza Nur (Sinop) 14.08.1923-27.10.1923

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) 14.08.1923-27.10.1923

Adliye Vekili Seyit Bey (İzmir) 14.08.1923-27.10.1923

Nafia Vekili Fevzi Bey (Diyarbakır) 14.08.1923-27.10.1923

Erkân-ı Umumiye Harbiye Reisi Fevzi Paşa (Kozan) 14.08.1923-27.10.1923

Mübadele, İskân ve İmar Vekili Mustafa Necati Bey (İzmir) 20.10.1923-27.10.1923

Kaynaklar / References

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Araştırma Eserler

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Aslan, Yavuz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Ankara 2001.

Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misakımillî'den Lozan'a Türk Dış Politikası*, İstanbul 2003.

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul 1994.

Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970.

Güneş, İhsan, "Son Meclis-i Mebûsan Seçiminde Gayrimüslim Seçmenlerin Tutumu", *100. Yılında Millî Mücadele ve Atatürk*, Ed. Bekir Koçlar-Kemal Yakut-Ömer Obuz, Ankara: Cedit Neşriyat, 2019.

Güneş, İhsan, "1.TBMM'nin Toplanması ve Nitelikleri", *Birinci Meclis*, İstanbul 1998.

Güneş, İhsan, *I. TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-923)*, Eskişehir 1985.

Güven, Cemal, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*, Konya 2012.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II*, Ankara 1986.

Özel, Sabahattin, *Casustur Casus Mustafa Sagir ve Diğerleri*, İstanbul 2021.

Şapolyo, E. Behnan, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya, III*, İstanbul 1991.

TBMM Hükümetleri-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri I, 24 Nisan 1923-22 Mayıs 1950, Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Ankara 2013.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, II/1*, Ankara 1982.

Velidedeoğlu, Veldet, Hıfzı, *Bir Liselinin Millî Mücadele Anıları*, İstanbul 1971.

İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Beklentileri, (Yay. Haz.Cihangir Gündoğdu), Ankara 2004.

Çelikalay, Şükrü, *Millî Savaş Tarihinden Bir Sahife*, İstanbul 1950.

Özbudun, Ergun, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği", *Türkiye Büyük Millet Meclisi 100. Yılına Armağan Meclis ve Millî Egemenlik Yazıları Seçkisi (Der. Hamit Emrah Beriş)*, Ankara 2020.

Ankara'da Bir Meclis Doğuyor, Ed. Metin Elbeyoğlu, Nisan 2020.

Makaleler

Aysal, Necdet, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri, Ziraat Mektebi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 39(Mayıs 2007), s.359-396.

Bakırcı, Fahri, "Meclis üyelerinin aylık ve diğer ödenekleri" *Yasama Dergisi*, Sayı 3(Ekim-Kasım-Aralık 2006), s. 27-70.

Eren, Abdurrahman, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kurucu Meclis Niteliği", *Anayasa Yargısı*, C. 37, Sayı 1 (Eylül 2020), s. 33-76.

Güler, Ali, "TBMM'nin Açılışı ve Anlamı", *Yeni Türkiye*, Sayı 46 (Temmuz-Ağustos 2002), s. 295-306.

Süslü, Azmi, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Gelişi ve Ankara'nın Millî Mücadele'deki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X, Sayı 29 (Temmuz 1994), s.511-525.

Tezler

Çiftçi, Barış, *I. TBMM Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Enstitüler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007.

Kaplan, Abdurrahman, *Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010.

Tanış, Cihat, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Siyasi Af (1908-1923)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2016.

İnternet Kaynakları

Ertan, Veli, "Börekçi Rifat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/borekci-rifat>.

Güneş, Arif, "Mehmet Rifat (Börekçi) (1860-1941)", *Atatürk Ansiklopedisi*,
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-rifat-borekci-1860-1941/> [08.06.2022]

Güneş, İhsan, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiye-buyuk-millet-meclisi> (Erişim 19.09.2022)

https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/me_beyanname.htm (09.04.2018)

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc0010_0017.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100308.pdf (3.12.2022)

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Ali SATAN | Marmara Üniversitesi |

ali.satan[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0001-9637-547X

1990 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde 1994'te yüksek lisans, 2001'de doktorasını tamamladı. İki yıl İngiltere'de kütüphane ve arşiv çalışmaları yapan Ali Satan, 2012 yılında doçent oldu. 2019'da profesör olan Satan, hâlen Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Ali Satan; Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılışı, Son Halife Abdülmecid Efendi, İstanbul'un Son Yüz Yılı, Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları (1955-1983) (Erdoğan Şentürk ile), 100 Soruda Birinci Dünya Savaşı, 100 Soruda Millî Mücadele, 100 Soruda Çanakkale Muharebeleri (Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ile) kitaplarını yazmıştır. Ayrıca İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920-1926 (6 cilt), Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-18, Millî Tarihin İnşası (Prof. Dr. Ahmet Şimşek ile), Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (Prof. Dr. Necdet Öztürk ile) ve Modern Türkiye Tarihi (Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu ile) kitaplarını da derlemiştir. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş ve Cumhuriyet dönemi siyasi ve sosyal tarihi üzerine çalışmalarını sürdürüyor.

Prof. Dr. Ali SATAN | Marmara University |

ali.satan[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0001-9637-547X

He graduated from Marmara University Atatürk Education Faculty History Teaching Department in 1990. He completed his master's degree in 1994 and his doctorate in 2001 at the Turkic Studies Institute of the same university. Having worked in libraries and archives in England for two years, Ali Satan became an associate professor in 2012. Ali Satan, who became a professor in 2019, is still a faculty member at Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History. Ali Satan's books: Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılışı, Son Halife Abdülmecid Efendi, İstanbul'un Son Yüz Yılı, Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları (1955-1983) (co-author Erdoğan Şentürk), 100 Soruda Birinci Dünya Savaşı, 100 Soruda Millî Mücadele, 100 Soruda Çanakkale Muharebeleri (co-author Prof. Dr. Zekeriya Kurşun). In addition, the books he compiled are as follows: İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920-1926 (6 Volumes), Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-18, Millî Tarihin İnşası (co-author Prof. Dr. Ahmet Şimşek), Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (co-author Prof. Dr. Necdet Öztürk) ve Modern Türkiye Tarihi (co-author Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu). The author continues his studies on the transition from the Ottoman Empire to the Republic and the political and social history of the Republican period.